

Et relevansteoretisk blikk på likheter og forskjeller mellom partiklene *da* og *altså*

Av Thorstein Fretheim

Partikkelen *da* har utviklet seg historisk fra det anaforiske pronomenet *da*, som uttrykker en betingelse, men partikkelen *altså* stammer ikke fra et uttrykk som stiller en betingelse. Bortsett fra et tilleggskrav som er knyttet til *altså*, postuleres den samme leksikalske betydningen for begge partikler, mens de systematiske pragmatiske forskjellene som observeres og gjennomgås, blir betraktet som utslag av språkbrukskonvensjoner som i stor grad skyldes ulikheter i partiklenes historiske opphav. En beskrivelse av hvordan ikke-sannhetsfunksjonelle partikler, i dette tilfellet *da* og *altså*, påvirker en adressats forståelse av hva som kommuniseres, vil ikke kunne gi et adekvat bilde av deres bidrag til ytringens innhold og relevans med mindre man ser dem i sammenheng med det som andre språklige virkemidler i ytringen bidrar med, i første rekke partiklenes syntaktiske plassering, setningstypen, setningens polaritet, og ikke minst den intonasjonsstrukturen som produsenten har lagt oppå den segmentale formen.

1 Innledning

1.1 Partikler i midtfelt eller i etterfelt eller i begge posisjoner?

I denne artikkelen vil jeg presentere en pragmatisk analyse av midtfelt- og etterfeltpartiklene *da* og *altså*. Den terminologiske kontrasten knytter seg til Paul Diderichsens feltanalyse (Diderichsen 1946). Jeg undersøker likheter og forskjeller i funksjon mellom de to partiklene og i tillegg hvordan den syntagmatiske forskjellen mellom å plassere dem inne i setningen eller bak selve setningsstrukturen, får konsekvenser for det totale bildet av hva som kommuniseres. Som teoretisk rammeverk vil jeg benytte meg av den kognisjonsorienterte pragmatiske teorien *Relevansteori* (Sperber & Wilson 1986/1995).

Midtfeltpartiklene står der hvor norske setningsadverb befinner seg, i første rekke etter det finitte verbet i en utsagnssetning. Når de unntaksvis

opptrer i en underordnet innføydd setning, står de foran det finitte verbet. *Etterfeltpartiklene* befinner seg i en posisjon utenfor den hierarkiske setningsstrukturen. Også disse er vanligst etter utsagnssetninger. De fungerer som språklig appendiks til en helsetning. Informasjon om produsentens¹ talehandling eller holdning til den uttrykte proposisjonen er ofte plassert i etterfeltet på helsetningsnivå.

Partikler i det syntaktiske etterfeltet² har gjerne en pragmatisk funksjon som skiller seg noe fra midtfeltpartiklens, men de fleste av de vanlige norske partiklene kan forekomme både i midtfelt og etterfelt og kan fylle begge plasser i en og samme ytring. Forskjellene i posisjon og pragmatisk innhold betyr ikke at det dreier seg om forskjellige leksemer. Den syntaktiske plasseringen kan i seg selv bidra med en bruksbetingelse eller tydeliggjøring av en betydningsvariant innenfor én og samme leksikalske ramme. Ved de åpne ordklassene snakker man da om polysemi. Den termen passer tilsynelatende ikke fullt så bra for varianter av betydningen til en partikkel, for der er det ikke konseptuelle nyanser det dreier seg om. Det gjelder derimot hva slags instruks partikkelen gir adressaten om hvordan ytringen skal bearbeides pragmatisk med håp om å avdekke produsentens intensjon så godt som mulig. Vår oppfatning av hva et funksjonsord bidrar med, påvirkes mer av ordets syntaktiske plassering enn hva den syntaktiske plasseringen av et substantiv, verb eller adjektiv forteller om hva produsenten har til hensikt å formidle. Det er imidlertid liten grunn til å la begrepet polysemi være forbeholdt ord med konseptuell betydning, altså medlemmer av de åpne ordklassene.

Språklige uttrykk som kan stå i etterfeltet, eller som ikke kan finne seg noe annet sted, utgjør ingen enhetlig kategori. Det dreier seg ikke bare om partikler og konnektiver av forskjellige slag, men også vokativuttrykk, pronominaler eller deskriptive høyredislokerte nominaler, etterhengte spørsmål med interrogativ setningsform og parentetiske setninger som minst består av et subjekt og et verb. Disse elementene har likevel én ting felles: De bidrar ikke med noen sannhetsbetingelse for den proposisjonen som produsenten uttrykker. Dette gjelder ikke bare for partikler som *altså* og *da*, som ikke koder noe denotativt innhold, men også for høyredislokerte nominalfraser og parentetiske setninger som kan inneholde flere denoterende uttrykk. At disse har en konseptuell betydning, innebærer ikke automatisk at de bidrar til ytringens proposisjonelle innhold.

Jeg skal begynne med noen allmenne betraktninger omkring forskjellen mellom å plassere en partikkel i midtfeltet og å plassere den i etterfeltet.

Vel er et godt eksempel på at partikkelens posisjon i syntagmet korrelerer med en bestemt betydningsnyanse. Denne partikkelen signaliserer at adressaten forventes å reagere med en verbal respons når den står i etterfeltet, mens dette ikke er noe krav når den står i midtfeltet (Fretheim 1981a, 1991). La oss sammenligne de alternative konstruksjonene i (1).

- (1) a Rommet er vel utleid.
 b Rommet er utleid, vel?
 c Rommet er vel utleid, vel?

(1a) kan passende parafraseres som “Rommet er utleid, kan jeg tenke meg” i én kontekst, og som spørsmål om rommet er utleid, i en annen kontekst. I (1b) og (1c) inntar partikkelen *vel* derimot etterfeltet, og derfor blir de ytringene lettest forbundet med talehandlingen spørsmål om bekreftelse. Når partikkelen står i begge posisjoner, som i (1c), er det forekomsten i etterfeltet som tar den pragmatiske styringen. Dette gjelder vel å merke for partikkelen *vel*, det er ingen gyldig generalisering for alle norske partikler som kan opptre både i midtfelt og etterfelt. Ikke minst skal jeg vise at styrkeforholdet er reversert ved bruk av *da* som midtfeltpartikkel og etterfeltpartikkel i en og samme ytring.

Nok er et godt eksempel på en partikkel som det ikke er mulig å plassere i etterfeltet nettopp fordi den ikke tolkes som et signal om at produsenten ber adressaten om å ta stilling til den uttrykte proposisjonen. I motsetning til (1a), hvor *vel* indikerer talerens mangel på sikkerhet og eventuelle vilje til å lytte til hva adressaten måtte mene om saken, viser partikkelen *nok* i (2a) at produsenten selv tar det fulle og hele ansvar for sin konklusjon.

- (2) a Rommet er nok utleid.
 b *Rommet er utleid, nok.
 c *Rommet er nok utleid, nok.

Nok viser at produsenten ikke ber om informasjon, men gir informasjon eller konkluderer i en talehandling som er selvadressert snarere enn henvendt til en samtalepartner. Produsentens eget resonnement ligger ofte til grunn for bruk av partikkelen *nok*. Den tentative konklusjonen bygger på allmenn erfaring snarere enn på ubekreftet og dermed usikker kunnskap om det saksforholdet som ytringen beskriver. *Nok* mangler et leksikalsk trekk som er styrende for all bruk av *altså* og *da*, nemlig det faktum at den

uttrykte proposisjonen presenteres som gjensidig manifest for produsent og adressat (i avsnitt 2.2 blir det gjort rede for det teoretiske begrepet gjensidig manifest).

Partikkelen *da* opptrer i midtfeltet eller etterfeltet eller begge steder. I én kontekst kan en forekomst av *da* i etterfeltet tyde på at produsenten ber om informasjon, i en annen kontekst overfører ytringen informasjon fra produsenten til adressaten, og endelig kan *da* i etterfeltet benyttes i en selv-adressert slutning, gjerne sammen med *altså* i midtfeltet, som i *Skal vi se, hun må altså gi fra seg halvparten, da*.

En forekomst av *da* i midtfeltet gir inntrykk av at det ikke finnes noe alternativ til en tolkning av talehandlingen som påstand. Midtfelt-*da* kan i tillegg lett forbindes med at produsenten avviser en oppfatning som adressaten ser ut til å feste lit til. Dette er en kontekstavhengig betydningsnyanse som er særegen for midtfelt-*da*. Når *da* opptrer alene som partikkel i midtfeltet, utelukkes muligheten for at produsenten har ment å be om bekreftelse på at den uttrykte proposisjonen er sann. Midtfelt-*da* kan imidlertid kombineres med midtfeltpartikkelen *vel*, og denne kombinasjonen åpner for en forståelse av talehandlingen som et spørsmål om bekreftelse (se kommentarene til (4) nedenfor og oppfølgingen i det avsluttende avsnitt 7).

Produsenten gir informasjon til adressaten både i (3a) og i (3c), hvor *da* er eneste partikkel i midtfeltet, men ber om informasjon eller gir informasjon, alt etter kontekst, i (3b).³

- (3) a De har da råd til å leie en større bil.
 b De har råd til å leie en større bil, da?/.
 c De har da råd til å leie en større bil, da.

Det er ikke overraskende at det nettopp er midtfeltplasseringen til *da* som ikke skaper noen forventning om respons fra adressaten. Som nevnt er *nok* en partikkel som ikke tåler plassering i etterfeltet fordi den ikke etterlater noe inntrykk av at det ønskes en respons fra adressaten. Det samme gjelder partikkelen *nå*, som i *Det er nå bra at de reagerte raskt*. Et ikke-sannhetsfunksjonelt uttrykk som er plassert på tampen av en ytring, vil derimot normalt bety at det utbes en reaksjon fra adressaten, for eksempel når *eller* benyttes som ytringsfinal partikkel, som i *Alt må gjøres på nytt, eller?*. Det er naturlig at et uttrykk som benyttes for å be om adressatens reaksjon på den proposisjonen som ytringen presenterer, kommer på et punkt på tidsaksen hvor hele den sannhetsfunksjonelle semantikken som trengs for å

identifisere proposisjonen, er tilgjengelig, med andre ord helt på slutten av ytringen. Partikler i etterfeltet får dermed egenskaper som tilsvarer det vi bruker spørsmålsmarkørene *hva?* eller *ikke sant?* til når vi legger disse til en utsagnssetning.

Som nevnt tidligere viser setninger med *vel* i etterfelt så vel som midtfelt at partikkelen i etterfeltet styrer adressatens pragmatiske slutninger om intensjonen bak ytringen mer enn partikkelen i midtfeltet. Når *da* befinner seg på begge plasser, som i (3c), styrer derimot midtfeltpartikkelen tolkningen i større grad enn etterfeltpartikkelen. Den legger mer restriktive føringer på den pragmatiske bearbeidningen av ytringen enn kopien i etterfeltet. Fordi midtfeltpartikkelen utelukker en tolkning av ytringen som spørsmål, vil heller ikke etterfeltpartikkelen i (3c) få adressaten til å tolke talehandlingen som et spørsmål om bekreftelse. Det må være logisk samsvar mellom hva to partikkelforekomster i en ytring signaliserer, uansett om det dreier seg om leksikalsk identiske partikler i midtfelt og etterfelt eller to forskjellige partikler.

Det kan virke som om *da* signaliserer enighet med samtalepartneren i (3b), men, som antydnet ovenfor, uenighet i (3a) og (3c). Denne forståelsen er en konsekvens av at *da* i midtfeltet innebærer at produsenten ikke ber om informasjon, men gir adressaten informasjon, mens (3b) uten midtfeltforekomst av *da* vanligvis signaliserer en forventning om at overføringen av informasjon går den motsatte veien i adressatens neste replikk. Senere skal jeg vise at også konstruksjonen i (3b) kan brukes for å kommunisere uenighet med adressaten, ettersom intonasjon samspiller med den syntaktiske formen slik at ytringen kontekstualiserer på én måte med ett intonasjonsmønster og på en annen måte med et annet.

I (4) kan partikkelsekvensen *da vel* påvirke adressatens tolkning av ytringen på litt forskjellig vis, avhengig av om *da vel* står i midt- eller etterfelt.

- (4)
a	De har da vel råd til å leie en større bil?
b	De har råd til å leie en større bil, da vel?
c	De har da vel råd til å leie en større bil, da vel?

Midtfeltpartikkelen *da* har en like klar insisterende og pågående funksjon i (4a) og (4c) som i (3a) og (3c), men kombinasjonen med *vel* i (4) skyldes at produsenten også er interessert i adressatens syn på saken, for partikkelen *vel* innebærer en innrømmelse av en viss grad av usikkerhet. Når sekvensen *da vel* befinner seg i midtfeltet, er det tenkelig at produsentens usikkerhet

går på i hvor stor grad man skal ta adressatens tidligere argumentasjon mot leie av en større bil alvorlig. Adressaten utfordres til å tenke over om det finnes noe argument med hold i som imøtegår det synspunktet produsenten kommuniserer, og adressaten oppfordres indirekte til å endre sitt nåværende syn på saken, et syn som strider mot produsentens eget. Man kan forvente at et negativt svar fra adressaten blir møtt med irritasjon hos den som har ytret (4a) eller (4c). Når *da vel* er plassert i etterfeltet, men ikke i midtfeltet, som vist i (4b), uttrykker produsenten vanligvis en oppriktig interesse for adressatens oppfatning og et ønske om å bli informert om hva vedkommende mener om den tanken som ytringen formidler.

Altså oppfører seg annerledes enn *da*. Flere informanter har fortalt meg at de synes plassering av *altså* både i midtfelt og etterfelt, gir ytringen et barnslig preg. Jeg deler dette synet, men har ikke noe behov for å spekulere på hvorfor doblingen av *altså* får et slikt utfall. Vesentligere er det at *altså* er forenlig med spørsmålstolkning eller påstandstolkning uavhengig av om partikkelen står i midtfeltet eller i etterfeltet. Midtfeल्पlassering av *altså* har ikke den samme evnen til å bidra med noe vesensforskjellig fra plassering i etterfeltet, sånn som tilfellet er når *da* står i midtfeltet.

- (5) a Rommet er altså utleid?/.
 b Rommet er utleid, altså?/.

 (6) a De har altså råd til å leie en større bil?/.
 b De har råd til å leie en større bil, altså?/.

I samspill med kontekstdrevne slutninger vil produsentens valg av intonasjonsmønster gjøre det enkelt for adressaten å fastslå om det er en påstand eller et spørsmål som utføres ved hjelp av de syntaktiske strukturene i (5) og (6) (mer om dette i seksjon 5).

Både *altså* og *da* kan like gjerne knyttes syntaktisk til en spørresetning som en utsagnssetning. Den interrogative setningstypen utelukker naturlig nok en påstandstolkning, men det er ikke lett å få øye på noen pragmatisk forskjell på (7b), hvor *altså* er i etterfeltet, og (7a), hvor *altså* inntar midtfeल्पosisjonen.

- (7) a Er altså rommet utleid?
 b Er rommet utleid, altså?

Ytringsfinal bruk av *da* etter en spørresetning, i eksempel (8b), gir en syntaktisk konstruksjon med mangfoldige pragmatiske muligheter som vil bli belyst i avsnittene 4 og 5. Når *da* dukker opp i midtfeltet i en spørresetning, som i (8a), kan det virke som om produsenten uttrykker et retorisk spørsmål, en indirekte formidling av tanken om at subjektreferenten kanskje ikke har råd til det som pronomenet *det* står for i setningen.

- (8) a Har de da råd til det?
 b Har de råd til det, da?

Den pragmatiske funksjonen til *da* i midtfeltet i en spørresetning vil ikke bli gitt noe mer oppmerksomhet i denne artikkelen.

1.2 Hvordan har likheter og forskjeller i bruksbetingelsene for “da” og “altså” oppstått?

Da/då stammer fra det flerfunksjonelle norrøne adverbet *þá*, som betydde “på den tida”/“på det tidspunktet”, “deretter”, “derfor” eller “i så fall”, et mangfold som er bevart i dagens språkbruk, bortsett fra at vi stort sett foretrekker adverbet *så* i betydningen “deretter” (se Fretheim (2006) om forholdet mellom konnektivene *da* og *så*). *Altså* er et lån fra tysk, hvor *also* sies å være en forsterket form av *so*, et *so* med universalkvantor foran.⁴

Partikkelen *da* i midtfelt og etterfelt har utviklet seg historisk fra et adverb som framfor alt opptar forfeltplassen i en utsagnssetning, posisjonen foran det finitte verbet. Dette konnektivet har gjennomgått en historisk prosess som har ført til såkalt de-semantisering, altså tap av en semantisk egenkap som påvirker sannhetsbetingelsene til den uttrykte proposisjonen. Dette er et av de mest karakteristiske tegn på at et uttrykk er grammatikalisert (Hopper & Traugott 2003; Traugott & Dasher 2005). *Da* ble opprinnelig brukt som anafor, altså en semantisk variabel med en sannhetsfunksjonell verdi som avledes på grunnlag av innholdet til en språklig antesedent som gjør det mulig å bestemme referansen. Diskursanaforen *da* representerer enten et fortidig eller framtidig punkt på tidsaksen eller et potensielt sant saksforhold. Det er denne siste, kondisjonale bruken av *da* som er utgangspunktet for den historiske utviklingen av den ikke-sannhetsfunksjonelle partikkelen *da*.

Mens *da* i rollen som anafor representerer én enkelt proposisjon som adressaten må identifisere, står den grammatikaliserte partikkelen *da* for den mentale konteksten som produsenten mener gjør ytringen relevant og

den uttrykte proposisjonen sann (Fretheim, Boateng & Vaskó 2002). Under spesielle forhold som vil bli omtalt i avsnitt 4 og særlig avsnitt 5, står *da* for den konteksten som produsenten mener åpenbart gjør den uttrykte proposisjonen sann for adressaten, men som produsenten selv distanserer seg fra (jf. teorien om språklig polyfoni, f.eks. Nølke, Fløttum & Norén 2004).

I vanlig kommunikasjon driver vi normalt ikke med eksplisitering av den til enhver tid gjeldende konteksten. Det er da heller ikke det som skjer når vi benytter oss av partikkelen *da*. Den antyder bare at produsenten mener de to aktørene deler, og av den grunn bør være enige om, visse kontekstuelle premisser. En liten, nylig oppdatert delmengde av disse er det vesentlig at adressaten aktiverer ved hjelp av slutninger for å oppnå en tolkning av ytringen som samsvarer med produsentens intensjon. Produsenten gir ingen språklig uttrykt oppskrift på hvilke kontekstuelle premisser det gjelder. I visse tilfeller kan det virke helt opplagt at det dreier seg om en bestemt proposisjon, i andre tilfeller er det ikke gitt hvordan mengden av kontekstuelle premisser som gir grunnlag for bruk av partikkelen *da*, skal avgrenses og aktiveres med henblikk på den pragmatiske bearbeidelsen av ytringen. Dette står i kontrast til at *da* som anafor gir adressaten beskjed om å aktivere én enkelt proposisjon som må identifiseres ved hjelp av innholdet til en diskursantesedent.

Interessant nok viser norsk talemål eksempler på minimale syntagmatiske kontraster som den mellom (9) og (10), den første med en trykklett partikkel *da* etter det høyredislokerte pronomenet *jeg*, den andre med en trykksterk anafor *da*, tilsynelatende i samme posisjon som partikkelen i (9).

(9) Jeg blir overflødig, jëg då.

(10) Jeg blir overflødig, jëg dá.

Det er sannsynlig at adressaten ikke vil ha noe problem med å skjønne at (9) med etterfelt-partikkelen *da* skal knyttes til en bestemt betingelse på samme måte som den etterstilte trykksterke anaforen *da* med lang, trykksterk vokal i (10), for eksempel slik at innholdet mer eksplisitt kunne ha vært kommunisert som vist i (11).

(11) Jeg blir overflødig, jeg, hvis det forslaget blir vedtatt.

Den refererende anaforen *da* i (10) er erstattet av en denoterende beting-

elsesetning i (11). La oss anta at den etterhengte adverbiale leddsetningen har samme referanse som anaforen *da* i (10). Den alternative formen (9) med den trykklette partikkelen *da* vil kunne tolkes på samme vis som ytringer av (10) eller (11) i samme kontekst, men i (9) indikerer bare produsenten at ytringen skal forstås i en kontekst som innbefatter spesifiseringen i (11). En ytringsfinal partikkel vil aldri påvirke den uttrykte proposisjonen, men selv om det bare er i (10) at *da* er en refererende term, vil adressatens forståelse av hva som kommuniseres i den mentalt tilgjengelige konteksten, ikke nødvendigvis bli en annen om den trykklette, ikke-sannhetsfunksjonelle partikkelen *da* brukes istedenfor den trykksterke anaforen *da*.

Legg merke til forskjellen mellom (12a), som innledes med *da*, og (12b), som innledes med *altså*. *Da* står for en betingelse, *altså* gjør det ikke.

- (12) a Da blir det en liten feiring. Ikke ellers.
 b Altså blir det en liten feiring. #Ikke ellers.

Det adverbiale konnektivet *ellers* (Fretheim 2007) som kvantifiserer over saksforhold, står for komplementet til den spesifikke betingelsen som *da* representerer i (12a). Tillegget *Ikke ellers* avslører også at *da* representerer en betingelse, ikke et tidspunkt. Produsenten vil oppføre seg i samsvar med oppfordringen, forutsatt at den sannhetsbetingelsen som *da* står for, er oppfylt. Når *altså* erstatter *da*, i (12b), finnes det ingen tilgjengelig betingelse å knytte det anaforiske konnektivet *ellers* til. *Ikke ellers* blir av den grunn inkoherent og irrelevant i sammenhengen.

Jeg er langt fra overbevist om at *altså* som konsekvenskonnektiv i forfeltet er et annet leksem enn partikkelen *altså* i midtfeltet eller etterfeltet. Det er ikke sikkert at *altså* har gjennomgått en historisk prosess som har ført til en leksikalsk oppsplitting. *Altså* kan innlede en apposisjon og ha trykk, som i utsagnet *Han ble arrestert tolvte juli, altså tre dager etter at han reiste fra landet*, men det er knapt noen merkbar forskjell i funksjon mellom *altså* i den setningen og i alternativet *Han ble arrestert tolvte juli, tre dager etter at han reiste fra landet, altså*, hvor ordet er etterhengt og trykklett.

Avsnitt 2 gir en rask gjennomgang av noen teoretiske forutsetninger for forståelse av den leksikalske definisjonen av *da* og *altså* som blir presentert i avsnitt 3, og for det jeg skriver i avsnitt 4 om forskjeller mellom *da* og *altså* og i avsnitt 5 om samspillet mellom syntaks og intonasjon. En sentral

hypotese som jeg vil forsvare i avsnitt 4, er at *altså* garanterer en sterkere grad av tiltro til at proposisjonen i vertskapssetningen er sann, enn hva *da* gjør. Jeg skal vise at det er naturlig å knytte denne forskjellen til det faktum at det historiske utgangspunktet for partikkelen *da* er et anaforisk konnektiv som det er knyttet en sannhetsbetingelse til, mens *altså* aldri bidrar med noen sannhetsbetingelse.

Når det gjelder utvalget av analyserte data, har jeg i stor grad basert meg på introspeksjon. Til en viss grad har jeg supplert med utspørring av informanter. Eksperimentell pragmatikk i form av gjennomførte forståelsestester hvor det ble brukt auditive stimuli, har vært et vesentlig grunnlag for analysene av hvordan produsentens valg av intonasjonsmønster gir informasjon av betydning for det pragmatiske tolkningsarbeidet (se spesielt van Dommelen, Fretheim & Nilsen 1998, hvor den etterhengte partikkelen *da* står i sentrum).

2 Det teoretiske rammeverket

2.1 Noen relevansteoritiske forutsetninger

Ifølge relevansteoriens grunnleggere, Dan Sperber og Deirdre Wilson, er en stimulus (f.eks. et visuelt inntrykk, en lyd, en språklig ytring, et minne som dukker opp) relevant for et individ når den koples til tilgjengelig bakgrunnsinformasjon og fører til konklusjoner som har en viss betydning for vedkommende. Dette kan være konklusjoner som gir svar på et spørsmål som hun har stilt en samtalepartner eller seg selv. De kan gi en positiv kognitiv effekt, for eksempel ved å gi økt kunnskap om et visst saksforhold eller en bestemt foreteelse, ved at den rydder opp i en problemstilling som det har hersket usikkerhet omkring, ved at den retter opp en misforståelse, osv. (se f.eks. Wilson & Sperber 2004).

Det spesielle med en språklig ytring er at den utgir seg for å være relevant nok til at den fortjener at adressaten bruker sin energi og sitt intellekt på å bearbeide den i et forsøk på å forstå hva produsenten har ment å formidle (Sperber & Wilson 1986/1995). Det foreligger en forventning om at den språklige stimulus i ytringsøyeblikket er den mest relevante stimulus som er forenlig med produsentens evner og preferanser (Wilson & Sperber 2004: 212). En slik stimulus vil være optimalt relevant dersom den oppfyller adressatens forventning om å oppnå en positiv kognitiv effekt og i tillegg ikke utsetter adressaten for unødig mental anstrengelse ved pro-

sesseringen av ytringen, utover det som oppnåelse av de aktuelle kognitive effektene opplagt krever. Optimal relevans forutsetter en balanse mellom det Sperber og Wilson kaller “cognitive effects” (utbytte) og “processing cost” (innsats).⁵

Fire teoretiske begrep som knyttes spesifikt til relevansteorien, spiller en sentral rolle i min redegjørelse for den kommunikative rollen til partiklene *altså* og *da*. Det dreier seg om (a) en tankeforestillings grad av *manifesthet* (et uelegant forsøk på oversettelse av den like uelegante engelske termen “manifestness”) i samtalepartnernes sinn, (b) *prosedural* betydning (“procedural meaning”), (c) *fortolkende*, også kalt *metarepresenterende* språkbruk, og (d) *høyere ordens eksplikatur* (“higher-level explicature”).

De fire nevnte begrepene får en kortfattet gjennomgang i de neste fire underavsnittene. Avsnitt 3 inneholder min leksikalske, det vil si kontekst-uavhengige definisjon av semantikken til partiklene *altså* og *da*, en definisjon som etter min oppfatning er adekvat for disse partiklene både når de står i midtfelt, og når de står i etterfelt. Faktisk vil jeg hevde at den definisjonen jeg foreslår, også gjelder for engelsk *then* som partikkel i etterfeltet, uten at jeg ønsker å gå nærmere inn på dette (men se Fretheim under utgivelse a).

2.2 *Manifesthet*

Predikatet *manifest* er en teknisk term i relevansteorien. Sperber & Wilson (1986/1995) definerer en manifest tankeforestilling hos et individ som en antagelse vedkommende danner seg en mental representasjon av og har et grunnlag for å betrakte som sann eller muligens sann. *Manifesthet* er et graderbart mentalt fenomen. Kommunikasjon går i stor grad ut på å gjøre våre tanker manifeste eller mer manifeste (enn før) for dem vi kommuniserer med. At en bestemt tanke, eller med andre ord en proposisjon, er manifest for produsent og adressat i en kommunikasjonssituasjon, betyr at begge parter har en mulighet for å representere den med en relevant grad av likhet, men det betyr ikke at de nødvendigvis gjør det. Jeg har til hensikt å vise at den som produserer en ytring med partiklene *da* eller *altså* i midtfelt eller etterfelt, ønsker å oppnå en tilstand der den uttrykte proposisjonen er manifest for begge parter, eventuelt en tilstand der benektelsen av den uttrykte proposisjonen er manifest for begge parter. Dette skjer enten ved at produsenten får adressaten til å gi informasjon som gjør at produsenten justerer sin epistemiske holdning til proposisjonen i samsvar med adressatens svar, eller ved at produsenten gir adressaten informasjon

som denne tar til seg og får en positiv kognitiv effekt av. Det første gjelder for spørsmål om bekreftelse, det siste for påstander. Et særlig interessant forhold er det at partikkelen *da* i etterfeltet kan bidra til å formidle at produsenten antar at produsent og adressat i ytringsøyeblikket har motsatte syn på hvorvidt proposisjonen i vertskapssetningen er sann eller usann. Også da kan konsekvensen av en slik ytring vise seg å være at en bestemt tanke blir mer manifest for begge parter.

Den totale mengden av tanker som er manifeste for en person på et gitt tidspunkt, kaller relevanstereoretikere for personens kognitive omgivelse (“cognitive environment”, se Sperber & Wilson 1986/1995). Når en manifest tanke tilhører adressatens så vel som produsentens kognitive omgivelse og det er manifest for begge parter at det forholder seg slik, sier vi at tanken er gjensidig manifest. En kognitiv omgivelse som to kommuniserende parter har felles, er dermed deres gjensidige kognitive omgivelse. Clark (2013: 116) sier: “We can understand communication as being about adjusting the manifestness of each other’s assumptions. By talking to you or nonverbally communicating with you, I make assumptions manifest or more manifest to you. To put it another way, I adjust your cognitive environment.”

I (13) presenteres informasjonen om at påmeldelsen kom tre dager etter fristen, som gjensidig manifest. Denne bruken av *altså* for å innlede en apposisjon er et signal om at innholdet i apposisjonen er gjensidig manifest i den konteksten som det ko-refererende uttrykket foran apposisjonen, her adverbialet *i går*, er med på å skape.

(13) Påmeldelsen hennes fikk jeg i går, altså tre dager etter fristen.

Sammenhengen mellom *altså* og gjensidig manifeste tanker er like opplagt i (13) som i (12b) hvor ordet står i forfeltet. Begge steder er *altså* et konsekvenskonnektiv. Proposisjonen *q* (apodosis) i en materiell implikasjon ($p \rightarrow q$) presenteres som gjensidig manifest, gitt en sann proposisjon *p* (protasis). Utelater vi *altså*, antyder ytringen at det er fullstendig ny informasjon for adressaten at gårdsdagen var tre dager etter fristen, ikke manifest informasjon. En tilsvarende påpeking av at produsenten presenterer den uttrykte tanken som gjensidig manifest, illustrerer eksemplene i (5), (6) og (7), hvor *altså* er en partikkel i midtfelt og etterfelt.

En del etablerte bruksmåter for *altså* og *da* i talemål har neppe noe særlig med uttrykk for gjensidig manifeste tanker å gjøre, skjønt jeg vil ikke

avvise at det er mulig å argumentere for at manifesthet er et gyldig begrep også i forbindelse med den partikkelbruken vi ser i enkelte idiomatiserte eksklamativer. Relevante eksempler er elliptiske uttrykk av typen *Fantastisk, altså!* eller *Så bra, da!* eller *Torgeir, da!*. Dette siste, et vokativuttrykk med etterhengt *da*, vil ofte framstå som en litt spøkefull antydning om at adressaten har sagt noe dumt eller pinlig eller takler et problem på en klønete måte. Det er ikke likegyldig hvilken av de to partiklene man bruker i disse uttrykkene, men jeg vil ikke si noe mer om slike setningsfragmenter.

2.3 Prosedural betydning

Hvordan kan en ikke-sannhetsfunksjonell partikkel bidra til å endre samtalepartneres kognitive omgivelse? Relevansteorien hevder at den gjør det i kraft av den *prosedurale betydningen* (“procedural meaning”) partikkelen har. Blakemore (1987) la et fundament for utviklingen av et grunnleggende semantisk skille mellom språklige uttrykk som koder et begrep, og språklige uttrykk som koder en prosedyre eller oppskrift som adressaten oppfordres til å følge i sin slutningsbaserte avdekking av språkbrukerens intensjon om å informere. Uttrykk med et proseduralt innhold, som partiklene *da* og *altså*, gir informasjon om hvordan adressaten skal aktivere en liten mengde av gjensidig manifeste kontekstuelle premisser for å kunne trekke slutninger som sikrer en relevant tolkning av en gitt ytring (se f.eks. Wilson & Sperber 1993; Blakemore 2002; Escandell-Vidal, Leonetti & Ahern 2011; Fretheim 2011a, 2012a; Wałaszewska & Piskorska 2012). Resultater av forskning på de pragmatiske konsekvensene av enkelte prosedurale markører i norsk talemål kan man lese om blant annet i van Dommelen, Fretheim & Nilsen (1998); van Dommelen & Fretheim (2013); Fretheim (1998a, 1999, 2000a, 2000b, 2001, 2006, 2010a, 2010b, 2010c, 2010d, 2012a, 2012b, 2013a); Fretheim & Amfo (2008); Fretheim, Amfo & Vaskó (2011); Fretheim & van Dommelen (2012).

Uttrykk som koder en oppskrift på hvordan slutninger bør trekkes i den pragmatiske fasen av arbeidet med å forstå en ytring, er svært ofte funksjonsord i tradisjonell forstand, men en annerledes, vesentlig kilde til prosedural informasjon er produsentens valg av intonasjonsstruktur. Forskjeller i norsk intonasjonsstruktur koder blant annet forskjeller i informasjonsstruktur (Fretheim 2002; Gundel & Fretheim 2004). Særlig er det to intonasjonsfenomen som adressaten vil trekke veksler på i sin pragmatiske tolkning av en ytring som slutter med en etterfeltpartikkel. Det dreier seg om den fonologiske kontrasten mellom én og to fokale frasetoner

i intonasjonsforløpet og den fonologiske opposisjonen mellom høy og lav terminal grensetone (Fretheim & van Dommelen 2012) på selve partikkelen (se avsnitt 5). Når det gjelder midtfeltpartikler, skal jeg vise at de skiller seg strukturelt fra forekomster av partikler i etterfeltet ved at det er mulig å gi dem trykk og betoning.

Noen uttrykk koder et begrep i tillegg til at de koder en beskjed til adressaten om hvordan en relevant tolkning kan oppnås uten unødige prosesseringskostnader. Wilson & Sperber (1993) foreslår at pronomener bør betraktes som ord med prosedural betydning. Funksjonen til et personlig pronomen er å peke ut en unik singular, i motsetning til generell, referent, men et pronomen koder gjerne slike forskjeller som entall vs. flertall eller animat vs. inanimat i tillegg. Dette er begreper, og et begrepsmessig innhold kan opplagt nok få adressaten til å rette oppmerksomheten mot det det refereres til. Likevel er det ikke primært de begrepsmessige egenkapene hos et pronomen som loser adressaten i retning av den referenten det representerer, det er den prosedurale betydningen til pronomenet som blir utslagsgivende. Det konseptuelle skillet mellom *han* og *hun* i norsk bokmål avgrensner den konteksten som er relevant for adressatens søk etter den mannlige vs. kvinnelige referenten, men i mange koder, deriblant tysk og nynorsk, retter formen på pronomenet seg etter genus for kjernesubstantivet i antesedentfrasen, uten at det finnes noen naturlig sammenheng mellom kjønnet til vedkommende substantiv og det begrepet som forbindes med substantivets leksikalske semantikk. Pronomenet *ho* brukt med referanse til ei avis koder ikke begrepet hunkjønn selv om det koder grammatisk genus hunkjønn. Det essensielle er at pronomenet forteller adressaten at den tingen det refereres til, har den høyeste kognitive status for produsent og adressat i ytringsøyeblikket (se Gundel, Hedberg & Zacharski (1993) om begrepet kognitiv status for diskursreferenter), og at adressaten må merke seg at det skal være genus- og numerussamsvar mellom pronomenet og den antesedenten som gjør det mulig å bestemme referansen.⁶

2.4 Metarepresentasjon

Begrepet *metarepresentasjon* er først og fremst kjent fra filosofisk og psykologisk litteratur om “mind-reading”, som dreier seg om våre slutninger om tanker, følelser og beveggrunner for uttalelser og adferd hos dem vi kommuniserer med (se f.eks. artiklene i Sperber 2000). At mennesker har evnen til å metarepresentere tanker, betyr at de er i stand til å tolke andre individers

tanker og å kommunisere sine slutninger om hva andre mener og føler. I lingvistisk pragmatikk, og særlig i relevansteorien, betyr metarepresentasjon “the use of a representation to represent (through a relation of resemblance) another representation [...]” (Carston 2002: 378).

Når en adressat blir bedt om å bekrefte en konklusjon som er uttrykt i en språklig stimulus som avsluttes med partikkelen *da* eller *altså*, da er framstillingen av den proposisjonen som inngår i produsentens talehandling, et eksempel på fortolkende, eller altså metarepresenterende, språklig adferd, i motsetning til beskrivende språkbruk (Sperber & Wilson 1986/1995; Wilson & Sperber 1988).

Proposisjonen i vertskapssetningen til *da* eller *altså* kan fungere som en metarepresentasjon av en tanke som produsenten mener adressaten holder for å være sann, men på samme tid signaliserer *altså* produsentens villighet til å slutte seg til adressatens oppfatning dersom adressaten svarer bekreftende. Mens *altså* legger opp til at produsenten justerer sin kognitive omgivelse i pakt med den nye informasjonen som adressaten forventes å gi i sin respons, er det i større grad et kontekstavhengig spørsmål om det samme vil skje når partikkelen ikke er *altså*, men *da*.

Jeg har sagt at *altså* er et ikke-sannhetsfunksjonelt uttrykk i enhver grammatisk konstruksjon ordet opptre i. Jeg har også sagt at partikkelen *da* er resultatet av en grammatikaliseringsprosess som har ført til en leksikalsk splittelse mellom diskursanaforen *da* som gir en sannhetsbetingelse når ordet forbindes med en antesedent, og diskurspartikkelen *da* (i etterfelt eller midtfelt) som ikke påvirker proposisjonsinnholdet. I samspill med andre prosedurale virkemidler dirigerer partikkelen *da* adressatens kontekstbestemte slutninger slik at det blir mulig å danne seg et mentalt bilde av tanken bak produsentens ytring. I dette vil det inngå en konklusjon om hvorvidt den uttrykte proposisjonen enten beskriver eller metarepresenterer et gitt saksforhold, noe som gir svar på spørsmålet om proposisjonen er gjensidig manifest eller ei. Dersom den ikke er det, kan det hende at produsent og adressat forhandler seg fram til en form for forståelse av det omtalte saksforholdet som innebærer et kompromiss.

2.5 Høyere ordens eksplikatur

Eksplikatur er den relevansteorietiske termen for en eksplisitt kommunisert proposisjon. En eksplikatur er utviklet på grunnlag av kontekstdrevne slutninger om innholdet av en ytring med utgangspunkt i den syntaktiske formens grammatikkbestemte logiske form.

En *høyere ordens eksplikatur* (“higher-level explicature”) kommuniseres når den proposisjonen som ytringen uttrykker, er innføydd under en mental representasjon av hva slags talehandling som blir utført, eller en mental representasjon av produsentens holdning til den uttrykte proposisjonen i ytringsøyeblikket. Språklige uttrykk som brukes for å markere en bestemt høyere ordens eksplikatur, er ofte beskrivende parentetiske innskudd, gjerne i etterfeltet, som ... *tror jeg*, ... *er jeg redd (for)*, ... *vet du*, ... *skjønner du vel*, osv. De kan også utgjøre en matrisesetning, som i *Jeg ser for meg at ...*, *Jeg lover å ...* .

Jeg foretrekker å snakke om høyere ordens eksplikaturer framfor å benytte meg for eksempel av Austins termer illokusjon og illokutiv handling (Austin 1962). For det første, når proposisjonen i vertskapssetningen framsettes for et metarepresenterende formål, dreier det seg ofte om at produsenten gir språklig form til en tanke som det antas at adressaten holder for å være sann, uten at en bestemt ytring i samtalen vil forklare hvorfor produsenten gjør det gjensidig manifest at adressaten blir tillagt den tanken. For det andre har begrepet høyere ordens eksplikatur den fordelten at det dekker både “illocution” og “propositional attitude”, hvor det siste omfatter både produsentens oppfatning om den uttrykte proposisjonens sannhetsgehalt og tanker om hvorvidt det er bra eller ille om/at proposisjonen er sann. Begge disse aspektene av å forstå hva en ytring innebærer, eksplisitteres gjennom den måten språkbrukere kombinerer bruken av pragmatiske partikler og intonasjon.

Parentetiske setningsformer koder begreper uten at produsenten har til hensikt å presentere dem som semantiske komponenter i den eksplisitt uttrykte proposisjonen. Wilson & Sperber (1993) foreslår at også uttrykk som koder en prosedyre snarere enn et begrep, kan ha som pragmatisk funksjon å få adressaten til å skjønne hva slags høyere ordens eksplikatur som skal avdekkes. Blass (2000) støtter disse tankene. Den tyske midtfeltpartikkelen *ja* indikerer at produsenten har førstehånds kjennskap til det saksforholdet proposisjonen representerer, sier Blass, mens den tyske midtfeltpartikkelen *wohl* indikerer at produsenten mangler sikker informasjon. Begge partikler gir adressaten en forståelse av hva slags høyere ordens eksplikatur som kommuniseres.

Ifølge relevanteorien blir ny informasjon kommunisert i form av en eksplikatur, en implikatur eller en høyere ordens eksplikatur. Både eksplikaturer og implikaturer er proposisjoner som defineres i termer av et sett av sannhetsbetingelser. Eksplikaturene utvikles på grunnlag av en kodet

logisk form som videreutvikles ved hjelp av slutninger i en kontekst, mens implikaturene ene og alene skyldes kontekstdekkende slutninger. En høyere ordens eksplikatur er derimot et uttrykk for den pragmatiske rollen som den uttrykte proposisjonen er ment å ha i kommunikasjonssituasjonen, ikke minst hvordan produsenten forholder seg til proposisjonen og antar eller ønsker at adressaten forholder seg til den. Sånn sett blir det naturlig å klasifisere *da* og *altså* som partikler som bidrar til å gjøre adressaten oppmerksom på en kommunisert høyere ordens eksplikatur.

3 Den prosedurale leksikalske betydningen til “da” og “altså”

(14) er en uformalisert formulering av hva jeg anser for å være den kontekstuavhengige prosedurale betydningen til *da* og *altså*, en betydning som de har felles:

- (14) Sjekk for relevans antagelsen om at den uttrykte proposisjonen p (eller $\sim p$) er gjensidig manifest.⁷

En setning som er vertskap for en etterhengt partikkel *da* eller *altså*, eller en setning hvor en av disse partiklene står i midtfeltet, uttrykker en proposisjon som er manifest for produsenten uansett om talehandlingen er et spørsmål om bekreftelse eller en påstand, men den er manifest i ulik grad avhengig av hvilken type talehandling som utføres. For en som stiller spørsmål, kan det tenkes at proposisjonen p er manifest i beskjeden grad, men spørsmålsstilleren er innstilt på at adressaten vet nok til å ta stilling til om proposisjonen er sann eller usann og på den måten bidra til at den enten blir gjensidig manifest i sterk grad eller blir gjensidig forkastet som usann. For den som påstår at p er sann, må p være manifest i sterk grad, men p vil da være presumptivt mye mindre manifest for adressaten før ytringen blir tolket. Hensikten med påstanden er å gjøre p mer manifest for adressaten, det vil si å justere adressatens kognitive omgivelse i pakt med hva produsenten påstår er sant.

Jeg vil understreke at det ikke er slik at partiklene *da* og *altså* forteller adressaten at den proposisjonen som ytringen uttrykker, herved er å betrakte som gjensidig manifest. Den kan være gjensidig manifest helt uavhengig av partikkelens tilstedeværelse. Partikkelen er tatt med som tegn på at adressaten bør la tanken om at proposisjonen er gjensidig manifest, spille en rolle i den pragmatiske bearbeidelsen av ytringen for at denne skal bli optimalt

relevant for adressaten, eller for produsent så vel som adressat i fall produsenten utber informasjon i sin talehandling.

Definisjonen i (14) ovenfor er ikke tilstrekkelig for å klargjøre hva slags informasjon konkrete forekomster av partiklene *altså* og *da* gir adressaten i en kontekst som er felles for produsent og adressat. Dette er bevisst fra min side. Mye informasjon som bidrar til ytringens relevans, skyldes samspillet mellom partiklene og andre språklige virkemidler, i første rekke setningens modus og særlig forskjellen mellom deklarativ og interrogativ setningsform, videre setningens polaritet og den intonasjonen som produsenten benytter, pluss eventuelt nærvær av andre partikler som *altså* eller *da* opptrer i kombinasjon med. Summen av virkemidler som samspiller med *altså* eller *da*, bidrar til å bygge opp deler av den mentale konteksten som adressaten trenger å aktivere for å trekke slutninger som bidrar til å gjøre ytringen relevant. Andre deler av konteksten er bakgrunnsforestillinger som aktiveres uten direkte hjelp fra språklige virkemidler, men som skyldes assosiasjoner som i siste instans stammer fra tolkning av språklig innhold. Hvordan en gitt forekomst av *altså* eller *da* bidrar til relevans, blir av de grunner som er nevnt her, et utpreget kontekstavhengig spørsmål. Den leksikalske instruksen i (14) er bare én av flere kilder til informasjon om hvordan disse partiklene kan øke ytringens relevans.

Sjansen for at adressaten vil slutte at produsenten ikke tror på den uttrykte proposisjonen, er større når partikkelen er *da*, enn når det er *altså* som er brukt. Det er mulig at jeg burde ha formulert (14) slik at denne forskjellen mellom data med *da* og data med *altså* blir eksplisitt uttrykt i den leksikalske definisjonen. Jeg skal foreløpig la det stå som et åpent spørsmål om den prosedurale leksikalske semantikken til *altså* trenger å bli utvidet med en passus om at *altså*, i midtfelt eller etterfelt, signaliserer at produsenten kommuniserer en sterk tro på den uttrykte proposisjonen eller en overbevisning om at adressaten holder den for å være sann. Et slikt forslag til modifisering av den prosedurale semantikken til *altså* må fortsatt kunne forenes med at produsenten tross alt ikke framstår som absolutt sikker i sin sak dersom det er ting som tyder på at talehandlingen er et spørsmål snarere enn en påstand. Avsnitt 4 handler om forskjeller mellom *da* og *altså* i ulike setningskonstruksjoner, og i avsnitt 6 kommer jeg tilbake til spørsmålet om en eventuell utvidelse av den leksikalske semantikken til *altså*.

4 Forskjeller mellom “da” og “altså”

4.1 Utsagnssetninger modifisert av “da” eller “altså”

Som sagt gir *altså* adressaten beskjed om en av to ting. Enten er produsenten sikker på at den uttrykte proposisjonen er sann og formidler dette i form av en påstand, eller så ønsker hun å få bekreftet en proposisjon som hun er sikker på at adressaten holder for å være sann. Denne kontekstdrevne tvetydigheten gjelder både for *altså* i midtfeltet og *altså* i etterfeltet. *Da* har et videre bruksområde enn *altså*, for *da* krever ikke at produsenten antar at den uttrykte proposisjonen er sann, ikke engang at det er større sjanser for at den er sann enn usann.

Midtfeltpartikkelen *da* avslører at talehandlingen er av beskrivende, ikke tolkende (metarepresenterende) art. En ytring med *da* i midtfeltet gir prosedural informasjon om at produsenten vil forsikre seg om at de begge vil oppfatte den uttrykte proposisjonen som gjensidig manifest når adressaten har prosessert og forstått ytringen. Det ville ha vært oppsiktsvekkende om det hadde vært plasseringen i etterfeltet som avgrenser talehandlingspotensialet til beskrivende utsagn mens *da* i midtfeltet hadde åpnet for et kontekstbestemt valg mellom beskrivende og tolkende bruk av ytringen. Som bemerket tidligere er det en tendens til å oppfatte plassering av norske partikler i etterfeltet som et tegn på at produsenten viser en interesse for hvordan adressaten forholder seg til den uttrykte proposisjonens sannhetsverdi. Plassering i midtfeltet svekker inntrykket av et slikt intersubjektivt engasjement.

Når det gjelder *da* som midtfeltpartikkel, synes avgrensningen til informasjonsgivende utsagn å være styrt av en språklig konvensjon som ingen kontekst kan overstyre. Er det ikke da rimelig å tenke seg at midtfeltpartikkelen *da* må være en egen leksikalsk enhet, forskjellig fra etterfeltpartikkelen *da*? Jeg mener det er forsvarlig å konkludere at den spesielle prosedurale informasjonen som midtfelt-*da* gir, skyldes en språkbrukskonvensjon som ikke har ført til noen leksikalsk splittelse. Det dreier seg om et tilfelle av leksikalsk polysemi. Midtfelt-*da* kan kombineres med en “demper”-partikkel (Fretheim 1981) som *vel*, slik at sekvensen *da vel* gir ytringen et visst intersubjektivt preg selv når *da* befinner seg i midtfeltet (jf. mine betraktninger rundt *da*, *vel* og sekvensen *da vel* i avsnitt 1.1). En ytring av (15a) nedenfor antyder en meningskonflikt, men produsenten finner ingen grunn til å etterlyse adressatens eget syn på saken. Midtfelt-plasseringen av *da* i (15b) indikerer derimot et ønske om tilbakemelding fra adressaten i og med at partikkelen ledsages av *vel*, men *da vel* i midtfeltet antyder ikke desto mindre at produsenten er nokså sikker i sin sak. Det er

en pragmatisk forskjell mellom (15b) og (15c), for bare (15c) kan i en passende kontekst fungere som et reelt informasjonssøkende spørsmål. Den som ytrer (15c), har ikke selv greid å danne seg et klart bilde av fakta, mens den som ytrer (15b), ser ut til å ha trukket sin konklusjon uten å støtte seg til innspill fra adressaten. Det er likevel kun tale om tendenser her, ikke regler som tilhører språkkoden.

- (15) a De kjenner da Hedda.
 b De kjenner da vel Hedda?
 c De kjenner Hedda, da vel?

Vel gjør at spørsmålstegnet etter (15b) kan forsvares selv om midtfelt-*da* er med i setningen.

Ved plassering av *da* i etterfeltet er det mulig at produsentens holdning til proposisjonen i vertskapssetningen sammenfaller med adressatens, men det er òg mulig at hun tviler på at proposisjonen er sann, og at hun har til hensikt å kommunisere sin skepsis. Hun oppfordrer i så fall adressaten til å spørre seg selv om den proposisjonen som metarepresenteres og som tillegges adressaten, samsvarer med virkeligheten. Etterfeltpartikkelen *da* trenger støtte fra andre prosedurale markører i ytringen for at talehandlingen rettmessig skal kunne tolkes som en oppfordring til adressaten om å revurdere sitt syn. Kombinasjonen av syntaktisk form og intonasjon må klaffe for at adressaten skal skjønne at produsenten mener at proposisjonen i vertskapssetningen ikke er gjensidig manifest, og at adressaten derfor oppfordres til enten å forkaste den eller å overbevise produsenten om at den er sann. Avsnitt 5 vil vise at to formelt ulike, men pragmatisk ganske like intonasjonsstrukturer støtter en tolkning som peker på en mulig uenighet mellom produsent og adressat.

Ettersom bruk av *da*, men ikke *altså*, er forenlig med en produsent som er usikker på om proposisjonen i vertskapssetningen er sann, er det mulig å kombinere etterfeltpartikkelen *da* med *vel*, en partikkel som koder produsentens mangel på førstehånds kjennskap til det saksforholdet som proposisjonen metarepresenterer, og som lettest forbindes med et ekte informasjonssøkende spørsmål når *vel* står i etterfeltet. Kombinasjonen av *altså* og *vel* er derimot, som ventet, ugrammatisk, uansett hvilken lineær rekkefølge de to partiklene opptrer i. *Vel* indikerer en svekket tro på den uttrykte proposisjonen, en kommunisert usikkerhet som er adekvat i forhold til sameksistens med *da*, men som ikke harmonerer med *altså*.

- (16) a *De kjenner vel altså Hedda?
 b *De kjenner Hedda, vel altså?
 c *De kjenner Hedda, altså vel?

Proposisjonen q i en materiell implikasjon $p \rightarrow q$ presenteres som gjensidig manifest, og partiklene *altså* i (17) og (trykklett) *da* i (18) understreker dette.

- (17) Hvis Arvid blir med, er vi altså sju til sammen.
 (18) Hvis Arvid blir med, er vi da sju til sammen.

Gitt en kontekstbetinget forståelse av hva det er Arvid blir med på, har (17) og (18) identiske sannhetsbetingelser, men mens (17) uttrykker produsentens egen konstatering av de faktiske forhold, ser (18) ut til å fungere som korrigerende av en gal oppfatning om antallet, en oppfatning som produsenten tillegger adressaten eller en tredje person. Forskjellen trenger ikke å få konsekvenser for den leksikalske definisjonen av de to partiklene. *Da* i midtfeltet i (18) antyder en uenighet knyttet til sannhetsverdien til proposisjonen q . Når partikkelen *da* står i midtfeltet, synliggjør produsenten en intensjon om å få adressaten til å justere sin kognitive omgivelse, i eksempel (18) en endring i synet på det faktiske antall personer. Forskjeller i hvordan midtfelt-*da* og etterfelt-*da* påvirker adressatens forståelse av produsentens høyere ordens eksplikaturer, kan kanskje forklares som en konsekvens av at partikler i midtfeltet ikke trenger å uttrykke et ønske om innspill fra adressaten. Hensikten med plassering av *da* i midtfeltet er å få adressaten til å gi sin tilslutning til at proposisjonen er sann. *Da* i etterfeltet er forenlig med den samme forestillingen om at adressaten ser bort fra noe som burde være kjent for begge parter, men når *da* er i etterfeltet, er det et kontekstavhengig spørsmål om ytringen er ment å gi en sannferdig beskrivelse av et faktum som adressaten ser ut til å ha oversett, eller om hensikten er å metarepresentere en tanke som produsenten ber adressaten om å bekrefte.

Grunnen til at *altså* ikke forbindes med en tilsvarende forskjell i prosedural informasjon mellom plassering av ordet i midtfelt eller etterfelt, skyldes sannsynligvis at *altså* ikke har påvirket sannhetsbetingelsene for den uttrykte proposisjonen på noe stadium i utviklingen av norsk, mens *da* har en historie som knytter ordet til en sannhetsbetingelse. Dette gjør det presumptivt lettere å forbinde partikkelen *da* med en konflikt mellom

produsentens og adressatens oppfatning, men noen fullgod forklaring på den tydelige pragmatiske forskjellen mellom midtfelt-*da* og etterfelt-*da* har jeg ikke. Siste ord er ikke sagt om denne kontrasten, heller ikke i denne artikkelen.

4.2 Etterhengte spørsmål

Etterfeltpartikkelen *da* har andre egenskaper enn etterfeltpartikkelen *altså* i syntaktiske konstruksjoner med et spørsmål som er heftet på en utsagnssetning (en såkalt “tag question”). *Da* kan hektes på et etterhengt spørsmål med en polaritet som er den motsatte av vertskapssetningens, men *altså* kan ikke befinne seg i slike omgivelser. (Legg merke til at pronomenet *det* må være med i det etterhengte spørsmålet for at det skal kunne modifieres av partikkelen *da*.)

- (19) Mari har en båt, har hun ikke det da?
 (20) José er ikke portugiser, er han det da?
 (21) *Mari har en båt, har hun ikke det altså?
 (22) *José er ikke portugiser, er han det altså?

Et etterhengt spørsmål kommuniserer en høyere ordens eksplikatur. Produsenten mener proposisjonen i utsagnssetningen er sann, men ber for sikkerhets skyld om en bekreftelse. Det etterhengte spørsmålet og partikkelen er ikke på samme syntaktiske nivå. Partikkelen befinner seg i et etterfelt i forhold til de interrogative setningsformene ... *har hun ikke det?*, ... *er han det?* i (19)-(20). Disse interrogative strukturene er i sin tur heftet på en deklarativ vertskapssetning.

Mens den deklorative setningsformen gir prosedural informasjon om at produsenten har tro på den positive proposisjonen i (19) og den negative proposisjonen i (20), hvor partikkelen er *da*, gir *altså* i (21)-(22) informasjon i det etterhengte spørsmålet som motsier informasjonen i den deklorative vertskapssetningen. I (19)-(20) oppstår det derimot ingen konflikt. Så sant partikkelen *da* blir uttalt i et høyt toneleie, vil også frittstående interogativer med *da* i etterfeltet, som i (23)-(24), kommunisere en bestemt høyere ordens eksplikatur, en skepsis overfor den uttrykte proposisjonen.

- (23) Har hun ikke det, da?
 (24) Er han det, da?

Altså i (25)-(26) kommuniserer en annerledes høyere ordens eksplikatur enn *da* i (23)-(24), nemlig en tro på at den proposisjonen som spørresetningen representerer, stemmer overens med den felles konteksten som de samtalende personene opererer i, og at adressaten derfor vil bekrefte den uttrykte proposisjonen.

(25) Har hun ikke det, altså?

(26) Er han det, altså?

De prosedurale egenskapene til *da* i (23)-(24) og *altså* i (25)-(26) gjenkjenner vi i henholdsvis (19)-(20) og de ugrammatiske setningsformene (21)-(22). *Da* antyder en skeptisk holdning til tanken om at Mari ikke har noen båt i (19), og til tanken om at José er portugiser i (20). Dette samsvarer med innholdet av den bekreftende utsagnssetningen i (19) og benektelsen i (20). *Altså* i (21)-(22) antyder derimot en tro på at Mari ikke har noen båt, og at José faktisk er portugiser, og dette strider mot innholdet av de respektive utsagnssetningene i (21) og (22).

4.3 Imperativsetninger modifisert av “da” eller “altså”

Altså og *da* brukes i svært liten grad som midtfeltpartikler i imperativer, og *da* brukes mer som etterfelpartikkel enn *altså* når vertskapssetningen har imperativ form. (28) med *altså* er uansett like grammatisk uangripelig som (27) med *da*. I betraktning av hva jeg allerede har skrevet om forskjeller mellom *altså* og *da*, vil jeg si at den semantiske forskjellen når partiklene modifiserer en imperativsetning, er forutsigbar.

(27) Ta med deg all bagasjen din, da!

(28) Ta med deg all bagasjen din, altså!

En imperativsetning beskriver en uoppfylt situasjon. Adressaten blir bedt om å handle i samsvar med oppfordringen. *Da*-versjonen er forenlig med at produsenten ikke tar det for gitt at oppfordringen blir fulgt opp, i tråd med den usikkerheten som *da* er forenlig med. (27) kan uttrykke et håp, og høyst en forventning, om at oppfordringen blir tatt til følge. *Altså*-versjonen i (28) levner derimot ingen tvil om at produsenten tar det for gitt at adressaten etterkommer ønsket. *Da*-imperativer kan fungere som emosjonelt nøytrale oppfordringer i en passende kontekst, men i en annen kontekst kan

man få inntrykk av at produsenten trygler og ber. En *altså*-imperativ vil neppe bli oppfattet slik, den låter mer som et krav som produsenten kan stille i kraft av sin autoritet.

4.4 “Da” vs. “altså” i betingelsessetninger

Når etterfeltpartikkelen *da* hektes på en betingelsessetning som produsenten tilføyer som en “ettertanke”, er det naturlig å tenke seg at produsenten trekker proposisjonen i betingelsessetningen i tvil (se Fretheim 2000b). Følgende sitat fra VG 16. februar 2013 er et godt eksempel.

- (29) Det norske smøreteamet har allerede kostet oss flere gull i OL. Nå bør de søke råd hos dem som regnes som best på smøring. Hvis IOC-pampene har tid, da.

Den sammensatte beskrivelsen *dem som regnes som best på smøring*, hvor man etter å ha lest det hele skjønner at det på sarkastisk vis spilles på tvetydigheten i substantivet *smøring*, får automatisk en deskriptiv, også kalt attributiv tolkning (Donnellan 1966). Når en har lest betingelsessetningen på slutten av (29), skjønner en at de to bestemte beskrivelsene *dem som regnes som best på smøring* og *IOC-pampene* skal leses som ko-referente uttrykk. Dette innebærer at leseren modifierer sin forståelse av forholdet mellom beskrivelse og sannhetsbetingelser i det første uttrykket. *IOC-pampene* er brukt som en rent referensiell term, så da vil også beskrivelsen *dem som regnes som best på smøring* få en tolkning som referensiell term. *Da* på tampen av (29) kunne ha vært erstattet av *altså*, men *altså* blir ikke i samme grad som *da* et uttrykk for at produsenten tviler på at pampene har tid til å gi råd om “smøring”. *Altså* ville bare ha fungert som en understreking av at oppfordringen om å søke hjelp hos IOC-pampene er relevant under forutsetning av at disse folkene har tid til å hjelpe.

At *da* indikerer en skeptisk holdning til proposisjonen i betingelsessetningen, samsvarer med mine tidligere observasjoner om bruksbetingelsene for etterfeltpartikkelen *da* og hvordan *da* skiller seg fra *altså*, men det kan likevel virke rimelig å vurdere om den prosedurale informasjonen som skyldes bruken av *da* i (29) og andre etterstilte betingelsessetninger, be-rettiger et eget leksem knyttet til *da* i betingelsessetninger. Jeg skal nå peke på et par potensielle haker ved tanken om at *da* i posisjonen etter en betingelsessetning tilhører samme leksem som *da* med en helsetning som vertskap. For det første er produsentens mistro til den proposisjonen som betingelsessetningen uttrykker, mindre kontekstavhengig enn hva tilfellet er når *da*

legges til en helsetning. Uansett kontekst er det uhyre vanskelig å frigjøre seg fra idéen om at produsenten oppfatter betingelsessetningens proposisjon som usann, eller i hvert fall muligens usann (Fretheim 2000b). For det andre er det verdt å merke seg at når *da* tilhører en betingelsessetning, får partikkelen den samme prosedurale semantikken uansett om ordet står i etterfeltet eller er plassert mellom subjunksjonen og subjektet.⁸ *Hvis IOC-pampene har tid, da* i (29) kunne ha vært erstattet av *Hvis da IOC-pampene har tid* uten at *da* forbindes med den spesielle prosedurale restriksjonen som ellers gjelder for *da* i midtfeltet. (30a) og (30b) er ekvivalente former, så vidt jeg kan bedømme.

- (30) a Vi holder oss utaskjærs det meste av tida. Hvis det ikke blåser opp, da.
- b Vi holder oss utaskjærs det meste av tida. Hvis det da ikke blåser opp.

Når *da* er i midtfeltet, kan til og med undersetningen være plassert foran hovedsetningen og dermed bli integrert i noe som likner en regulær betingelseskonstruksjon, som i (31c). Setningsrekkefølgen i (31c) forutsetter at *da* står i midtfeltet, ikke i etterfeltet som i (31a).

- (31) a Han kommer ikke til å kjøpe sånne sko som du har. Hvis han har råd til å koste på seg nye sko, da.
- b Han kommer ikke til å kjøpe sånne sko som du har. Hvis han da har råd til å koste på seg nye sko.
- c Hvis han da har råd til å koste på seg nye sko, så kommer han ikke til å kjøpe sånne sko som du har.⁹

(31a-c) uttrykker en bestemt høyere ordens eksplikatur som gjelder proposisjonen i betingelsessetningen. Produsenten kommuniserer at det er usikkert om mannen har råd til å gå til innkjøp av nye sko. De to forskjellige syntaktiske posisjonene til *da*, inne i betingelsessetningen eller bak den, har ingen betydning for adressatens pragmatiske slutninger om hva produsenten har til hensikt å formidle. Dette står i tydelig kontrast til hvordan forskjellen mellom plassering i etterfelt mot plassering i midtfelt får pragmatiske konsekvenser i et setningspar som (32a-b). Tyder dette på en leksikalsk splittelse?

- (32) a Han har råd til å koste på seg nye sko, da?/.
 b Han har da råd til å koste på seg nye sko.

Fretheim (2000b) inneholdt faktisk et forslag om at *da* analyseres som eget leksem når partikkelen modifierer en betingelsessetning, men dette er nok ikke eneste farbare vei. Igjen tror jeg de observerte forskjellene i prosedural betydning med fordel kan beskrives som utslag av kontekstbestemte språkbrukskonvensjoner som ikke nødvendigvis får noen konsekvenser for det leksikalske inventaret.

La oss nå se på et argument som jeg mener støtter hypotesen om at partikkelen *da* ikke er en egen leksikalsk enhet når den modifierer en betingelsessetning. Funksjonen til en betingelsessetning er å synliggjøre en kontekstuell premiss. Setningsfragmentene i (30a-b) og (31a-b) ser ut til å tillate en mental ekspansjon (relevansteoriens “enrichment”) slik at de representerer en materiell implikasjon $p \rightarrow q$: “Hvis det ikke blåser opp, holder vi oss utaskjært det meste av tida.” – “Hvis han har råd til å koste på seg nye sko, kommer han til å kjøpe *andre* sko enn de du har.” Det er ting som tyder på at den tvilen som en betingelsessetning med etterhengt *da* uttrykker, skyldes en prosedural betydning som kodes av den grammatiske konstruksjonen som sådan, hvor partikkelen *da* inngår. Det finnes eksempler på setningsfragmenter av samme slag som ikke kan utvikles til en materiell implikasjon ved hjelp av kontekstbestemte slutninger. De alternative svarene B_1 og B_2 i (33) illustrerer dette. B_3 er bare marginalt akseptabel, og B_4 blir en inkoherent og irrelevant respons nettopp fordi den bare kan forstås som den ene halvparten av et språklig uttrykk for en materiell implikasjon.

- (33) A: Når er det du reiser til Sotsji, igjen?
 B_1 : Hvis jeg da reiser dit. (høyere ordens eksplikatur: Jeg tviler på at jeg reiser.)
 B_2 : Hvis jeg reiser dit, da. (høyere ordens eksplikatur: Jeg tviler på at jeg reiser.)
 B_3 : (#)Hvis jeg reiser dit, altså.
 B_4 : #Hvis jeg reiser dit, så.

Ved hjelp av B_1 eller B_2 får person B fram at spørsmålet til A inneholder en ugyldig forutsetning (presupposisjonsbrudd), for det er høyst usikkert om

det blir noen reise til Sotsji. B₃ ville kanskje kunne tolkes på samme måte, men *altså* kommuniserer ingen skeptisk holdning ut over det som ligger i selve betingelsen. Konstruksjonen med *da* i en betingelsessetning lever sitt eget liv som formidler av tvil omkring den uttrykte betingelsen.

Konklusjonen min blir at det ikke er en semantisk forskjell på det leksikalske planet som gjør at partikkelen *da* i en betingelsessetning fungerer annerledes enn partikkelen *da* etter en helsetning. Forskjellen skyldes hva vi bruker en betingelsessetning til, og hva vi bruker en utsagnssetning, spørresetning eller imperativsetning til.

4.5 Foreløpig vurdering

Den kontekststuvhengige leksikalske definisjonen jeg formulerte som (14) i seksjon 3, skal ikke forkastes med henvisning til at andre språklige virkemidler enn selve partikkelen påvirker adressatens begrep om hvordan de to partiklene bidrar til ytringens relevans. Jeg postulerte den samme semantikken for begge partikler *da* og *altså*, men jeg har også luftet idéen om at den leksikalske definisjonen av semantikken til *altså* kanskje bør utvides med en formulering om at produsenten er sikker på at den uttrykte proposisjonen er sann (ved deskriptiv språkbruk), eller er sikker på at adressaten mener den er sann (ved metarepresenterende språkbruk). Jeg har vist en rekke eksempler på at etterhengt *da* ikke koder samme grad av sikkerhet. Midtfelt-*da* er noe for seg selv, i og med at *da* i den posisjonen krever at produsenten gir uttrykk for sin egen tro på at proposisjonen er sann.

Levinson (1995) opererer med tre former for “meaning”, (a) “coded meaning”, akseptert som semantikkens domene av mange innflytelsesrike individer innenfor lingvistisk pragmatikk, (b) “utterance-token meanings” og (c) “utterance-type meanings”. Den siste kategorien sies å omfatte fortrukne tolkninger, en form for “default” tolkning som under gitte omstendigheter ikke vil bli aktivert av adressaten allikevel dersom den imøtegås av tungtveiende kontekstuelle motforestillinger. Levinson erkjenner at det er klare likheter mellom hans “utterance-type meanings” og Grice’s generaliserte konversasjonelle implikaturer (Grice 1989).

Relevansteorien anerkjenner ikke kategorien generalisert konversasjonell implikatur, men betrakter enhver implikatur som et tilfelle av “utterance-token meaning”, som en partikularisert (“particularized”) konversasjonell implikatur ifølge terminologien til Grice. Levinsons “utterance-type meaning” ivaretas i betydelig grad gjennom innføringen av begrepet prosedural semantikk i relevansteorien. Den prosedurale betydningen

til et språklig uttrykk gir informasjon om hvordan adressaten bør gå fram i den pragmatiske fasen av arbeidet med å forstå den ytringen uttrykket forekommer i, men ikke sjelden hender det at to motstridende prosedurale betydninger er kodet i en og samme ytring. Resultatet av dette vil i ytterste konsekvens kunne bli at ytringen unndrar seg en tolkning som gjør den relevant, men det er slett ikke alltid slik at to sameksisterende prosedurale betydninger som er uforenlige, automatisk gjør ytringen vanskelig å begripe. Det kan nemlig foreligge et asymmetrisk styrkeforhold mellom de to prosedurale betydningene som motsier hverandre, slik at den sterkeste beskjeden til adressaten vinner fram på bekostning av den konkurrerende beskjeden (se Fretheim under utgivelse b). Som så ofte ellers, beror også spørsmålet om relativ styrkegrad ikke bare på inherente semantiske forhold, men på kontekstuelle føringer med betydning for det pragmatiske arbeidet med å skape mening.

Hensikten med å produsere et spørsmål med negativ polaritet vil ofte være å antyde at man holder en knapp på at det positive motstykket til den uttrykte negative proposisjonen er sann. Men ettersom et negativt formet spørsmål like gjerne kan være et oppriktig spørsmål om den uttrykte negative proposisjonen er sann, vil det være galt å hevde at den negative konstruksjonen koder prosedural informasjon om at produsenten holder det positive motstykket p for å være sant. Derimot kunne kanskje denne typiske bruken av spørsmål med negativ syntaktisk form forbindes med merkelappen “utterance-type meaning”.

5 Partikler og intonasjon

5.1 Syntagmatiske kontraster og en paradigmatiske opposisjon i norsk intonasjon

Jeg skal her konsentrere meg om noen av de mest aktuelle intonasjonsstrukturene for ytringer av setninger som inneholder midtfeltpartikler, etterfeltpartikler eller begge deler (for studier i norsk intonasjonsfonologi, se f.eks. Fretheim 1981b, 1982, 1987, 1991b, 1992, 1998b, 2002, 2012b; Nilsen 1992; Fretheim & Nilsen 1993; van Dommelen, Fretheim & Nilsen 1998; van Dommelen & Fretheim 2013; Fretheim & van Dommelen 2012; Kristoffersen 2000; Abrahamsen 2003). Spesiell oppmerksomhet får ett bestemt trekk ved intonasjonen til en ytring, eller snarere en *intonasjonsytring* (IY) som det kan være mer enn én av i det vi intuitivt forstår som en ytring,

nemlig den syntagmatiske kontrasten mellom en IY som inneholder en eneste *fokal frase* (FF) som uttømmer IY, og en IY som består av to FF. Dessuten vil den fonologiske motsetningen mellom en høy og en lav *yt-ringsfinal grensetone* få den oppmerksomheten den fortjener.

Et prosodisk segment som utgjør en FF, identifiseres ved hjelp av en spesiell tonebevegelse som skyldes en fokal frasetone ved avslutningen av intonasjonskonstituenten FF. I østnorsk intonasjon er dette fonetisk sett et maksimumspunkt i yttringens grunntonekontur. En FF består av en ubestemt mengde aksentenheter (AE), minimum én. Hver AE starter med den trykkssterke stavelsen til en ordform som realiseres med ordaksent i yttringen. Den fokale frasetonen får oss til å fokusere på informasjon som gis i den syntaktiske konstituenten som inneholder den aksentuerte ordformen i siste AE i en FF og eventuelt en mer omfattende syntaktisk konstituent innenfor samme FF, avhengig av kontekstuelle forhold.

Når IY består av én FF og den fokale frasetonen kommer i enden av yttringen, uttrykker intonasjonsstrukturen vidt fokus. Dette betyr at siste syntaktiske konstituent, hvor den fokale frasetonen befinner seg, presenteres som ny informasjon, men muligheten er til stede for at også tidligere konstituenten er bærere av informasjon som produsenten mener må være ny for adressaten. Svaret på hv-spørsmålet i (33) er en eksplisitering av hva Karin hadde sagt, både i alternativet med direkte tale og i det med indirekte tale.

- (33) – Hva var det Karin sa for no’?
 – “Det gikk bedre i fjor.” / – At det gikk bedre i fjor.

De to svaralternativene formidler nøyaktig det samme, men det første er direkte tale, et ordrett sitat, og det andre er indirekte tale, et setningsfragment som begynner med komplementatoren *at*. I begge tilfellene vil IY normalt bestå av en eneste FF, en intonasjon med vidt fokus, som vist i notasjonen i (34), hvor den hierarkiske intonasjonsstrukturen er gjengitt ved hjelp av klammeparentesene med merkelappene AE, FF og IY, hvor IY dominerer FF og FF dominerer AE.¹⁰

- (34) a [[det gikk [¹bedre-i]_{AE} [¹FJOR]_{AE}]FF]IY
 b [[at det gikk [¹bedre-i]_{AE} [¹FJOR]_{AE}]FF]IY

Et ordrett sitat innebærer ikke at yttringen byr på en korrekt gjengivelse av prosodien i den originalyttringen som siteres. I svaret i (33) er den

syntaktiske formen et ekko av syntaksen i den opprinnelige ytringen til Karin, men det er liten grunn til å tro at produsentens intonasjon er det. Den som siterer, vil normalt velge en vidfokus-intonasjon, kalt nøytral intonasjon i Fretheim (1982). Det er imidlertid lite sannsynlig at det var den nøytrale sitat-intonasjonen i (34a) Karin brukte i sin ytring. Sannsynligvis har hun sagt noe sånt som dette, hvor predikatet *gikk bedre* er framhevet i den første av de to fokusfrasene (FF):

(35) [[det gikk [¹BEdre-i]_{AE}]_{FF} [[¹FJOR]_{AE}]_{FF}]_{IY}

Intonasjonsfraseringen i (35) viser en annen informasjonsstruktur enn (34a). At IY består av to FF, som her i (35), gir adressaten beskjed om at ytringen inneholder en kontekstuel gitt innholdskomponent i tillegg til en komponent med informasjon som produsenten mener er ny for adressaten. Dobbel-FF-intonasjonen i (35) peker på et *tema* i tillegg til ytringens *rema*, det som utsies om temaet.¹¹ Skillet mellom første og andre FF i (35) markerer et skille mellom en rema-del som inneholder predikatet *gikk bedre*, og en tema-del som inneholder adverbialiet *i fjor*. Produsenten kunne ha brukt ordstillingen *I fjor gikk det bedre* for å uttrykke samme informasjonsstruktur (tema/rema-struktur), men intonasjonsfraseringen i (35) med to FF gjør samme nytte som den inverterte ordstillingen med temaet i spisstilling. Det er nærliggende å tenke seg at en ytring av (35) fungerer som svar på et spørsmål om hvordan det gikk med en bestemt sak foregående år, men (35) kan like gjerne være svar på et ja/nei-spørsmål. Produsenten svarer bekreftende (*Ja*) på spørsmålet *Gikk det bedre i fjor?* og kan legge til den fulle setningen i (35), forutsatt at predikatet markeres som rematisk, som vist i intonasjonsnotasjonen i (35). Den bekreftende polariteten i utsagnet er da ytringens nye informasjon (rema), mens selve den uttrykte proposisjonen er ytringens tema. Når en fokal frasetone på predikatet brukes for å understreke en bekreftelse eller benektelse av en proposisjon, snakker vi om *polaritetsfokus* (se f.eks. Fretheim & Nilsen 1993), i tyskspråklig litteratur oftest kalt Verum-Fokus, en term som stammer fra Höhle (1992).

Vidfokusintonasjonen fra (34a) er ubrukelig i et svar på et ja/nei-spørsmål, der den nye (rematiske) informasjonen går ut på enten å bekrefte eller å benekte den proposisjonen som er uttrykt i spørsmålet. (34a) ville feilaktig ha gitt inntrykk av at adverbialiet *i fjor* innfører et nytt begrep i samtalen. Sitatfunksjonen i (33) er imidlertid ikke den eneste for en intonasjonsfrasering som den i (34a). Dersom spørsmålet var *Kan du nevne et år da*

det gikk bedre enn i år?, kunne svaret bli en ytring av (34a), for som nevnt forutsetter ikke vidfokusintonasjonen at alt språklig materiale innenfor en rematisk fokusfrase (FF) inneholder informasjon som er ny for adressaten. Den syntaktiske konstituenten som framheves av den fokale frasetonen på slutten av siste AE (*i fjor*), får automatisk status som ny informasjon når yttringens eneste FF uttømmer IY. Tidligere konstituenten i samme FF vil bli oppfattet som formidlere av ny informasjon bare dersom den antatt mest relevante tolkningen av yttringen krever det.

Kontrasten mellom intonasjon med én fokal frasetone på slutten av IY og intonasjon med polaritetsfokus på predikatet og en ny fokal frasetone senere i IY spiller en viktig rolle i den pragmatiske tolkningen av syntaktiske konstruksjoner som inneholder en partikkel i midtfelt eller etterfelt eller i begge posisjoner. Nesten like viktig er opposisjonen mellom H% og L%, som står for yttringsfinale grensetoner, høy (H%) mot lav (L%), i samsvar med den såkalte ToBI-notasjonen (Silverman et al. 1992), hvor akronymet ToBI står for ‘Tones and Break Indices’. I representasjonen av hierarkisk oppbygde intonasjonsstrukturer skal jeg heretter plassere de to motsatte grensetonene H% og L% i rommet mellom]_{FF} og]_{IY} for å markere at grensetonen er et prosodisk trekk som tilhører IY-nivået i intonasjonshierarkiet, ikke FF eller AE, selv om det punktet hvor grensetonen H% realiseres fonetisk, normalt sammenfaller med det maksimumspunktet som markerer den fokale frasetonen på tampen av FF og dermed også på tampen av siste AE i en østnorsk IY.

Midtfeltpartikler tillater aksentuering, etterfeltpartikler tillater det ikke (se Fretheim 1993, 2010a). At *da* er trykklett innenfor AE og FF i (36a), viser at partikkelen ikke står i etterfeltet, selv om den lineære syntaktiske formen ser ut til å være kompatibel med en posisjon enten i midtfelt eller i etterfelt. I (36b), som er like velformet som (36a), utgjør enstavelsesformen *da* en egen FF, så partikkelen er ikke bare betont i den yttringstypen, den er til og med fokalt betont. Den fokale betoningen av *da* i (36b) betyr altså ikke at vi uten videre kan slå fast at formen *da* i denne yttringstypen må være tidsadverbet *da*, en anafor som gir et sannhetsvilkår.

- (36) a [[det [¹BRANT-*da*]_{AE}]_{FF} L%/H%]_{IY}
 b [[det [¹BRANT]_{AE}]_{FF} [¹DA]_{AE}]_{FF} L%/H%]_{IY}

Så lenge intonasjonsfraseringen – og konteksten – gjør det klart at *da* er midtfeltpartikkel, fungerer L% og H% like godt som yttringsfinal

grensetone, men H% vil gjerne bli oppfattet som et signal om at produsenten er overrasket over at adressaten tydeligvis ikke har fått med seg at det brant. Den tonehøyden som manifesterer fokal frasetone, realiseres som slutt-punktet i en sterkt stigende tone innenfor den monosyllabiske ordformen *da*, en tone som forblir høy ved H%, men som faller til et merkbart lavere nivå på slutten av stavelsen når grensetonen er L%. Både (36a) og (36b) innebærer en korrigerende av adressatens virkelighetsbilde, slik det er blitt oppfattet av produsenten. Dette skyldes midtfelt-*da*.

Bruken av fokal frasetone to ganger i løpet av ytringen i (36b) viser at den uttrykte proposisjonen sannhetsverdi allerede er et diskurstema. Den fokale frasetonen på det finite verbet *brant* fungerer som polaritetsfokus og gjør det klart at den eneste nye informasjonen består i at produsenten forsikrer at den gjensidig manifeste proposisjonen er sann. Det begrepet som verbet *brenne* denoterer, må være aktivert i diskursen forut for denne ytringen. Dette gjelder ikke for (36a), hvor det finite verbet *brant* er eneste betonte ordform, et tegn på at begrepet introduseres i samtalen i og med ytringen (36a). Det leksikalske verbet er informasjonsfokus i (36a), men i (36b) er den nye informasjonen begrenset til bekreftelse av tanken om at det brant.

I (37) er *da* trykklett og ekstrametrisk, altså utenfor AE og FF. Den hørbare prosodiske grensen mellom FF og partikkelen er en ikonisk markering av at det her finnes en annen grense som har betydning for adressatens pragmatiske arbeid med ytringen, nemlig den syntaktiske grensen mellom vertskapssetningen og partikkelen. Om *da* plasseres innenfor FF, blir ordet automatisk prosessert som midtfeltpartikkel, som i (36a). Grensetonen H% ville òg ha avslørt at partikkelens syntaktiske plassering er i midtfeltet (mer om dette i 5.2-5.3).

(37) [[det [¹BRANT]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}

Intonasjonsstrukturen i (37) gir adressaten prosedural informasjon om produsentens intensjon som avviker fra den prosedurale informasjonen de to intonasjonsstrukturene i (36) bidrar med. Mens ytringer av (36a-b) brukes for å påpeke at det faktisk brant, er produsenten av en ytring av (37) med en ekstrametrisk¹² partikkel *da* i etterfeltet, grensetonen L% og én enkelt FF ute etter en bekreftelse fra samtalepartneren. Intonasjonen i (37) er gal dersom intensjonen er å informere om at det brant. Midtfelt-*da*, i (36), passer for det formålet.

At partikkelen får fokal frasetone i (36b), skyldes ikke produsentens ønske om å framheve dette konseptuelt tomme ordet spesielt. Aksentueringen av *da* i (36b) avslører som sagt at partikkelens syntaktiske plass er i midtfeltet, og bruken av fokal frasetone er nødvendig for å skape et inntrykk av at den utførte talehandlingen enten er en innrømmelse fra produsentens side eller et forsøk på å få adressaten til å innrømme eller innse at det brant. Om en midtfeltpartikkel er den eneste ordformen som er tilgjengelig for betoning etter den fokale frasetonen på verbformen, velger man rett og slett å betone partikkelen for å kunne produsere et intonasjonsmønster med to fokale grunntonetopper, hvorav den første kommer i verbet og representerer polaritetsfokus. Det er likevel ikke noe som forbyr en å behandle en midtfeltpartikkel på denne måten også når det finnes andre ordformer i setningen som kan forsynes med den fokale frasetonen, sånn som nomenet *slutt* i adverbialet *til slutt* i (38). (38b) er et utmerket alternativ til (38a). Den fokalt betonte partikkelen *da* i (38b) kommuniserer den konflikten mellom produsentens og adressatens oppfatning som er typisk for bruken av midtfelt-*da*.

- (38) a [[de [¹VANT-*da*-til]_{AE}]_{FF} [¹SLUTT]_{AE}]_{FF} L%/H%]_{IY}
 b [[de [¹VANT]_{AE}]_{FF} [¹DA-til-slutt]_{AE}]_{FF} L%/H%]_{IY}

Den fokale betoningen av *vant* betegner polaritetsfokus i begge utgavene. Inntrykket av at den uttrykte proposisjonen allerede er aktivert i diskursen, skapes ved hjelp av den neste fokale frasetonen, uansett om den betonte ordformen i neste FF er nomenet *slutt* eller partikkelen *da*.

Hvorfor er det ikke like naturlig å aksentuere partikkelen *altså* i (39b), hvor ytringstypen er identisk med (36b) bortsett fra valget av partikkel, *altså* istedenfor *da*?

- (39) a [[det [¹BRANT-*altså*]_{AE}]_{FF} L%/H%]_{IY}
 b ?[[det [¹BRANT]_{AE}]_{FF} [¹ALtså]_{AE}]_{FF} L%/H%]_{IY}

Faktum er at det behovet for å gi prosedural informasjon om partikkelens syntaktiske plassering som er relevant når partikkelen er *da*, ikke gjelder for *altså*. Som påpekt tidligere påvirker ikke den syntagmatiske posisjonen til *altså* partikkelens pragmatiske funksjon på samme måte som forskjellen mellom midtfelt-*da* og etterfelt-*da* gjør. Fordi intonasjon med fokalt betont partikkel *da* gir en potensielt viktig beskjed om at partikkelen befinner seg

i midtfeltet, har det utviklet seg et språkbruksmønster karakterisert ved fokal betoning på midtfelt-*da*. I kontrast til dette har vi neppe noen trang til å benytte prosodiske virkemidler for å informere om at partikkelen *altså* enten er integrert i setningsstrukturen eller befinner seg utenfor. Barn som lærer seg norsk som førstespråk, hører ytterst sjelden auditive stimuli av typen (39b), av gode grunner, og de kommer neppe i sitt voksenliv til å bidra til at utviklingen går i retning av mer bruk av fokal betoning av midtfeltpartikkelen *altså*. Det ville likevel være urimelig å hevde at en ytring med en fokalt betont partikkel *altså* faktisk bryter en grammatisk regel.

5.2 “Altså” og “da” ved spørresetninger

La oss tenke oss at personene Alf og Bjørn i (40) har foretatt flere utenlandsreiser sammen. Alternativene a, b og c i (40') er noen av de mest aktuelle intonasjonsmønstrene Bjørn kan velge når han svarer med motspørsmålet *Var det ikke i Spania, altså?*.

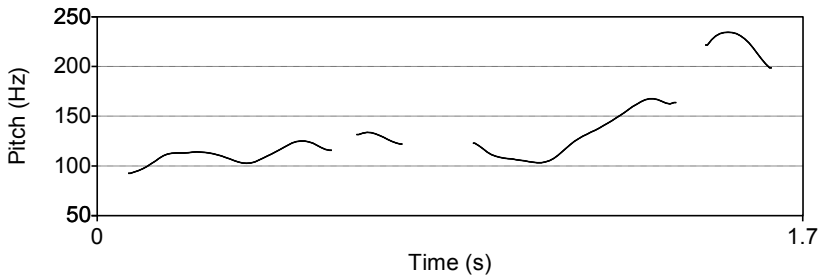
(40) Alf: Jeg kjøpte denne skjorta i Frankrike, gjorde jeg ikke?
Bjørn: Var det ikke i Spania, altså?

(40') Alf: Jeg kjøpte denne skjorta i Frankrike, gjorde jeg ikke?
Bjørn: a [[[¹var-det-ikke-i]_{AE} [¹SPAnia-altså]_{AE}]_{FF} H%]_{IY}
b [[[¹var-det-ikke-i]_{AE} [¹SPAnia]_{AE}]_{FF} altså L%]_{IY}
c [[[¹VAR-det-ikke-i]_{AE}]_{FP} [¹SPAnia]_{AE}]_{FF} altså L%]_{IY}

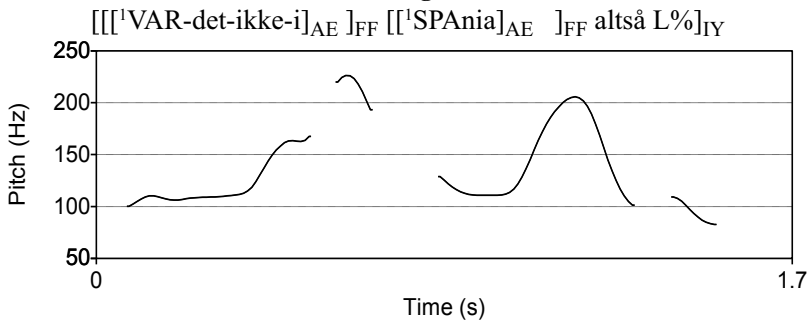
Grunntonekonturen i Figur 1 gjengir vidfokusmønsteret med H% i utgave a. Figur 2 gjengir utgave c, med to maksimumspunkter og en ekstrametrisk partikkel med L% til slutt.¹³

Figur 1

[[[¹var - det - ikke - i]_{AE} [¹SPAnia - altså]_{AE}]_{FF} H%]_{IY}

Figur 2

Grunntonen i første AE i Figur 1, [*var-det-ikke-i*]_{AE}, viser seg visuelt som en mildt stigende tonebevegelse. Siste AE i Figur 1 er fokal, det vil si at den avsluttes med en fokal frasetone som markerer slutten på FF. Det finnes ikke noen syntaktisk konstituent som er markert som ytringens tema. Nominalet *Spania*, med sin fokale frasetone i form av en grunntonetopp på omkring 240Hz (østlandsk mannlig stemme), er spørsmålets informasjonsfokus eller rema i Figur 1. Figur 2 består òg av to AE, men der utgjør desuten hver av de to AE en FF, slik at det dannes to grunntonetopper. Den første framhever den negative polariteten, og den neste framhever landet *Spania* som tema. Figur 2 viser en intonasjon som er relevant under forutsetning av at *Spania* allerede er innført som diskursreferent. Jeg presenterer grunntonekonturene i Figur 1 og Figur 2 for at leserne på den ene siden skal få et inntrykk av forskjellen mellom den svært moderate stigningen i tonehøyde som karakteriserer en østnorsk pre-fokal AE, sammenlignet med den sterke stigningen som utløses av den fokale frasetonen som avslutter en østnorsk FF, og på den andre siden forskjellen mellom etterfelt-*altså* i en ytring som avsluttes med grensetonen H%, og etterfelt-*altså* i en

ytring der partikkelen er ekstrametrisk og realiseres fonetisk i en fallende tonebevegelse utløst av L%. At disse fonetiske forskjellene er fonologisk distinktive, er godtgjort i en rekke av de publikasjonene om norsk intonasjon som er nevnt i begynnelsen av avsnitt 5.

Vidfokusmønstrene a og b for Bjørns replikk i (40') ovenfor viser at Bjørn er innstilt på å justere sin kognitive omgivelse ved å endre sin opprinnelige tanke om Spania, forutsatt at Alf ikke selv forkaster Frankrike til fordel for Bjørns antydning om at det kanskje kunne ha vært i Spania handelen fant sted, men utgave a/Figur 1 med grensetonen H% antyder klarere enn utgave b at Bjørn ville ha trodd at Spania var det rette landet. Dobbeltfokusintonasjonen i utgave c/Figur 2 gir et enda tydeligere inntrykk av at Bjørn mente å huske at det var i Spania, men fordi *altså* ikke er noen utpreget konfliktskapende partikkel, verken i midtfeltet eller etterfeltet, gir ikke engang ytringstypen i Figur 2 adressaten Alf noen grunn til å mene at Bjørn bevisst forsøker å korrigere Alfs oppfatning. Intonasjonsfraseringen i Figur 2 bør etter min mening analyseres som en fortolkende etteraping av en frasering som Bjørn mener at Alf selv trolig ville ha brukt dersom han ønsket å bekrefte at skjorta ikke ble kjøpt i Spania (se Fretheim 1998a). Referenten Spania blir da tematisk, benektelsen som befinner seg i første FF, er eneste nye informasjon: [[det [¹VAR-ikke-i]_{AE}]_{FF} [[¹SPAnia]_{AE}]_{FF} L%]_{IY}.

Erstatter vi *altså* fra Bjørns spørsmål med *da*, som vist i (41), blir det en endring i den prosedurale informasjonen som Bjørn gir Alf. Spesielt a- og c-utgaven i (41') uttrykker mistillit til Alfs hukommelse.

(41) Alf: Jeg kjøpte denne skjorta i Frankrike, gjorde jeg ikke?
Bjørn: Var det ikke i Spania, da?

(41') Alf: Jeg kjøpte denne skjorta i Frankrike, gjorde jeg ikke?
Bjørn: a [[[¹var-det-ikke-i]_{AE} [¹SPAnia-da]_{AE}]_{FF} H%]_{IY}
b [[[¹var-det-ikke-i]_{AE} [¹SPAnia]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}
c [[[¹VAR-det-ikke-i]_{AE}]_{FF} [[¹SPAnia]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}¹⁴

Valget av grensetone – H% i versjon a, men L% i versjon b – spiller en vesentlig rolle for forståelsen av Bjørns høyere ordens eksplikatur i (41') a og b.¹⁵ L% i (41' b) tillater samme tolkning som (40' b), men kombinasjonen av *da* og H% i a-utgaven i (41') skaper et utvetydig inntrykk av at Bjørn holder fast på alternativet Spania til tross for innholdet i ytringen til Alf.

Fallet til L% på stavelsen *da* i (41'c) i kombinasjon med en vertskapssetning der produsenten har benyttet seg av polaritetsfokus på verbet, gir en minst like eksplisitt melding som i (41'a) om at produsenten mener at den negative proposisjonen er usann, og at Spania er det rette landet. *Da* i (41'c) står for den uspesifiserte mengden av proposisjoner (kontekstuelle premisser) som Bjørn mener Alf må ha lagt til grunn for sin tro på at skjorta ikke ble kjøpt i Spania, men i Frankrike. Bjørn metarepresenterer en tanke som han tillegger Alf, og bruker dessuten et intonasjonsmønster for et metarepresenterende formål, en intonasjon som det ville være naturlig for Alf å benytte i en påstand som er forenlig med at skjorta ble kjøpt i Frankrike, nemlig [[det [¹VAR-ikke-i]_{AE}]_{FF} [[¹SPAnia]_{AE}]_{FF} L%]_{IY}. Jeg sa nøyaktig det samme om den identiske intonasjonsfraseringen i Figur 2 ovenfor, men når *da* opptrer i etterfeltet istedenfor *altså*, virker det i tillegg som om Bjørn mener at Alfs hukommelse må ha spilt han et puss.

5.3 “Altså” og “da” ved utsagnssetninger

Når *altså* eller *da* hektes på en deklarativ vertskapssetning, vil kontekstuell informasjon som er tilgjengelig forut for ytringsøyeblikket, ofte avgjøre om talehandlingen er et spørsmål eller en påstand. Innholdet i ytringen til Alf gjør det mulig å avgjøre at Bjørn ber om en bekreftelse i (42) Bjørn₁, men at han korrigerer Alfs oppfatning i (42) Bjørn₂. Det samme gjelder for (42) Bjørn₃, et spørsmål, og (42) Bjørn₄, en påstand. *Altså* og *da* er de samme to leksemene hele veien. Semantikken i ytringen til Alf skaper den konteksten som gjør at Bjørn₁ og Bjørn₃ blir spørsmål om bekreftelse, mens Bjørn₂ og Bjørn₄ blir påstander som avviser Alfs oppfatning.

- (42) Alf: Jeg kjøpte denne skjorta i Frankrike, gjorde jeg ikke?
 Bjørn₁: Det var ikke i Spania, altså? / Bjørn₂: Det var ikke i Frankrike, altså.
 Bjørn₃: Det var ikke i Spania, da? / Bjørn₄: Det var ikke i Frankrike, da.

La oss nå først se på samspillet mellom syntaks og intonasjon i alternativene (42) Bjørn₁ og (42) Bjørn₃ hvor Bjørn setter alternativet Spania opp mot Alfs kandidat Frankrike:

- (42') Alf: Jeg kjøpte denne skjorta i Frankrike, gjorde jeg ikke?
 Bjørn₁: a [[det [¹var-ikke-i]_{AE} [¹SPAnia-altså]_{AE}]_{FF} H%]_{IY}

- b [[det [¹var-ikke-i]_{AE} [¹SPAnia]_{AU}]_{FF} altså L%]_{IY}
 c [[det [¹VAR-ikke-i]_{AE}]_{FF} [[¹SPAnia]_{AE}]_{FF} altså L%]_{IY}

- Bjørn₃: a *[[det [¹var-ikke-i]_{AE} [¹SPAnia-da]_{AU}]_{FF} H%]_{IY}
 b [[det [¹var-ikke-i]_{AE} [¹SPAnia]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}
 c [[det [¹VAR-ikke-i]_{AE}]_{FF} [[¹SPAnia]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}

Altså i (42') Bjørn₁ b (med L%) kommuniserer Bjørns egen vilje til å endre sitt syn i samsvar med Alfs oppfatning av hvor skjorta ble kjøpt; *altså* i (42') Bjørn₁ a (med H%) opprettholder derimot Bjørns skepsis overfor en bestemt implikasjon av hva Alf sier, nemlig at Alf ikke kjøpte skjorta i Spania, uten at Bjørn direkte utfordrer Alf på dette punktet. Mine åtte informanters reaksjoner tyder på at (42') Bjørn₃ b med *da*-L% og (42') Bjørn₁ b med *altså*-L% fungerte nokså likt for dem.

Som forventet formidler *da* i (42') Bjørn₃ c med polaritetsfokus på verbet en sterkere grad av skepsis overfor den negative proposisjonen og en tydeligere lansering av Spania som den rette kandidaten enn hva *altså* legger opp til i den ellers identiske strukturen (42') Bjørn₁ c. *Altså* i (42') Bjørn₁ c antyder at Bjørn mener Alf antagelig vet best, men *da* i (42') Bjørn₃ c antyder at Bjørn selv mener å ha bedre oversikt over omstendighetene enn Alf. Dette skyldes kombinasjonen av polaritetsfokus og partikkelen *da* i Bjørn₃ c.

Både i (42') Bjørn₁ c og i (42') Bjørn₃ c er dobbel-FF-intonasjonen en etterligning av en intonasjonsfraseringsomformering som Alf med stor sannsynlighet ville ha brukt ved en bekreftelse av den negative proposisjonen. Ytringen (42') Bjørn₃ c med *da*-L% er et velfungerende uttrykk for produsentens skepsis til den negative proposisjonen, til tross for at vertskapssetningens deklarativer syntaktiske form kunne tyde på tiltro til den. Intonasjon med polaritetsfokus på verbet i en utsagnssetning som blir etterfulgt av partikkelen *da* uttalt på lavtone (L%), har en prosedural betydning som får adressaten til å innse at produsenten ikke beskriver, men metarepresenterer den negative proposisjonen i vertskapssetningen. Den skeptiske holdningen til den uttrykte proposisjonen er den samme som ved bruk av (41') Bjørn₂ c, hvor vertskapssetningen er interrogativ.

Likheten i intonasjonsfraseringene i (41') Bjørn₂ c og (42') Bjørn₃ c får mer betydelige konsekvenser for den pragmatiske bearbeidelsen av ytringen enn den syntaktiske forskjellen mellom spørresetning i (41') og utsagnssetning i (42'). Samtidig tydeliggjør intonasjonen i (42') Bjørn₃ c med par-

tikkelen *da* Bjørns tro på Spania bedre enn (42') Bjørn₁ c, hvor partikkelen er *altså*, men hvor alt annet er identisk med (42') Bjørn₃ c. Kombinasjonen av partikkelen *da* i (42') Bjørn₃ c og en fokal frasetone både på verbet *var* og på *Spania*, gir adressaten beskjed om å vurdere om den negative proposisjonen holder ved nærmere ettertanke eller ettersyn. Samspillet mellom syntaks, intonasjon og partikkel i (42') B₃ c viser samtalepartneren Alf at den negative proposisjonen ikke tilhører Bjørns kognitive omgivelse. Intonasjonen og syntaksen etteraper ikke noe som Alf har uttalt, men derimot en tanke som Alf kunne ha gitt en språklig utforming, en tenkt ytring med et innhold som følger logisk av talehandlingen til Alf. Etterfeltpartikkelen *da* uttalt med L% i (42') B₃ c står ikke for en gjensidig manifest mengde av proposisjoner, men for den konteksten som så langt har gjort det sant for Alf, men ikke for Bjørn, at [[det [¹VAR-ikke-i]_{AE}]_{FF} [[¹SPANia]_{AE}]_{FF}]_{IY}.¹⁶ Bjørns intensjon er å påvirke Alf slik at han endrer sin erindring om hvor skjorta ble kjøpt.

Mens vidfokusintonasjonene i a- og b-utgavene i (42') innsnevrer talehandlings-potensialet til spørsmål om bekreftelse, tillater c-utgavene med prosodisk fokus på den negative polariteten i kombinasjon med prosodisk fokus på diskursreferenten Spania en tolkning av talehandlingen enten som påstand eller som spørsmål. Den konteksten som blir gjort gjensidig manifest gjennom prosodiske virkemidler i ytringen til Alf, er imidlertid slik at muligheten for en påstandstolkning av (42') Bjørn₁ c og (42') Bjørn₃ c blir eliminert.

Mine åtte informanters akseptabilitetsvurdering av (42') Bjørn₃ a med H% på partikkelen *da* viser at kombinasjonen *da*-H% er helt uakseptabel etter en utsagnssetning. Jeg betrakter dette som en konsekvens av en uløselig konflikt mellom den prosedurale informasjonen som *da*-H% gir adressaten (epistemisk åpenhet eller til og med en skeptisk holdning til proposisjonen i vertskapssetningen), og den prosedurale informasjonen som en utsagnssetning gir (tro på at den uttrykte proposisjonen er sann). Kombinasjonen *da*-H% er bare akseptabel når vertskapssetningen er interrogativ, en setningstype som lett forbindes med den samme formen for usikkerhet omkring den uttrykte proposisjonens sannhetsverdi som *da*-H% gjør.

La oss nå vende oppmerksomheten mot (42') Bjørn₂ og (42') Bjørn₄. Legg merke til at påstandene i Bjørn₂ og Bjørn₄ krever bruk av prosodisk polaritetsfokus på verbet, eventuelt på polaritetsmerket *ikke*, som vist i de to d-utgavene i (42'') nedenfor. Hvis produsenten bruker vidfokusintonasjon med en FF som uttømmer IY, er resultatet like velformet i intonasjons-

fonologisk mening som intonasjonsfraseringen i c-utgavene med sine to FF, men talehandlingen begrenses til spørsmål om bekreftelse, noe som gir inntrykk av at Bjørn ikke kan ha hørt hva Alf sa. (42'') Bjørn₂ a-b og Bjørn₄ a-b er irrelevante verbale reaksjoner på Alfs ytring, og (42'') Bjørn₄ a er i tillegg ugrammatisk av samme grunn som (42') Bjørn₃ a.

- (42'') Alf: Jeg kjøpte denne skjorta i Frankrike, gjorde jeg ikke?
 Bjørn₂: a #[[det [¹var-ikke-i]_{AE} [¹FRANKrike-altså]_{AE}]_{FF} H%]_{IY}
 b #[[det [¹var-ikke-i]_{AE} [¹FRANKrike]_{AE}]_{FF} altså L%]_{IY}
 c [[det [¹VAR-ikke-i]_{AE}]_{FF} [[¹FRANKrike]_{AE}]_{FF} altså L%]_{IY}
 d [[det var [²IKKE-i]_{AE}]_{FF} [[¹FRANKrike]_{AE}]_{FF} altså L%]_{IY}
 Bjørn₄: a *[[det [¹var-ikke-i]_{AE} [¹FRANKrike-da]_{AE}]_{FF} H%]_{IY}
 b #[[det [¹var-ikke-i]_{AE} [¹FRANKrike]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}
 c [[det [¹VAR-ikke-i]_{AE}]_{FF} [[¹FRANKrike]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}
 d [[det var [²IKKE-i]_{AE}]_{FF} [[¹FRANKrike]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}

De ytringstypene som er merket med #, er ikke ugrammatiske, men de passer ikke inn i sammenhengen fordi de ikke kan tolkes som påstander. Det avgjørende er intonasjonsfraseringen. Adressatens auditive persepsjon av én grunntonetopp på tampen av vertskapssetningen satt opp mot to grunntonetopper betyr forskjellen mellom et irrelevant og et relevant intonasjonsmønster i den foreliggende sammenhengen. Både (42'') Bjørn₂ c-d med *altså* og (42'') Bjørn₄ c-d med *da* er relevante svar på spørsmålet til Alf, hvor partiklene representerer den uspesifiserte mengden av kontekstuelle premisser som gjør at Bjørn ser seg nødt til å benekte proposisjonen i utsagnssetningen til Alf.

5.4 Partikkelen “da” uten konsonant

I sørstnorsk tale finnes det en alternativ segmental form 'a for etterfelt-partikkelen *da*, en leksikalsk variant som jeg vil påstå koder den prosedurale informasjonen at partikkelen står for en (mental) kontekst som produsenten mener adressaten opererer innenfor, men som avviker fra produsentens egen kontekst. Produsenten kan utelate konsonanten for å markere sin egen høyere ordens eksplikatur, i kontrast til den metarepresenterte oppfatningen som produsenten tillegger adressaten. Den reduserte formen 'a er gangbar i (43a-d) nedenfor, der forestillingen om at den uttrykte proposisjonen er usann, støttes av andre prosedurale virkemidler i ytringen. For meg er den derimot umulig i (44a-c) med gjennomført vidfokusintonasjon kombinert

stigende+fallende tone i stavelsen *der* (vennlig). I motsetning til utsagnssetninger som kan uttrykke en proposisjon produsenten distanserer seg fra og tillegger adressaten, vil ikke den proposisjonen som blir uttrykt gjennom en imperativsetning, kunne metarepresenteres. En imperativsetning fortolker ikke, den beskriver en uoppylt situasjon og uttrykker produsentens holdning til den (Sperber & Wilson 1986/1995; Wilson & Sperber 1988). Den generelle pragmatiske forskjellen mellom *altså*, som viser produsentens solide tro på proposisjonen, og *da*, som er forenlig med en kommunisert skepsis til den, har følger for hvordan *altså* og *da* etter imperativsetninger blir forstått. De uttrykte tankene omkring imperativer i avsnitt 4.3 tilsier at *da*-L% har størst sjanse for å bli forbundet med en vennlig talehandling, og *altså*-H% har størst sjanse for å bli forbundet med en ordre. Ytringstypene i (45) låter som en anmodning fra en person som ikke ønsker å gi inntrykk av å ville bosse med adressaten, mens *altså* i (46) er et klart uttrykk for at adressaten må garantere at talehandlingen blir fulgt av den ikke-verbale handlingen som imperativen krever. H% på slutten av (46a) understreker alvoret i saken.

- (45) a [[[²ikke]_{AE} [¹vent-for]_{AE} [²LENGe]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}
 b [[[²IKKe]_{AE}]_{FF} [[¹vent-for]_{AE} [²LENGe]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}
- (46) a [[[²IKKe]_{AE}]_{FF} [[¹vent-for]_{AE} [¹LENGe-*altså*]_{AE}]_{FF} H%]_{IY}
 b [[[²IKKe]_{AE}]_{FF} [[¹vent-for]_{AE} [¹LENGe]_{AE}]_{FF} *altså*-L%]_{IY}

5.6 Intonasjon, partikler og høyredislokerte pronomen

I ytringstypen (47a) nedenfor vil fokal frasetone på det høyredislokerte pronomenet *de* bidra til at ytringen oppfattes som et forsøk på å oppnå en innrømmelse fra adressaten. Denne intonasjonsfraseringen er spesielt gunstig dersom produsenten bevisst benytter ytringsfinal høytone på partikkelen for å signalisere et ønske om reaksjon fra adressaten. (47b) er derimot et uakseptabelt møte mellom syntaks og intonasjon, uansett om vi forstår det fokalt betonte elementet *da* som tidsadverb eller som partikkel. Hvorfor slike strukturer er ugrammatiske, er beskrevet i Fretheim (2001), med en forklaring som det vil føre for langt å gjenta her. Jeg nøyer meg med å nevne at det språklige materialet som befinner seg mellom de to ko-referente pronomenene, må inneholde nøyaktig én fokal frasetone, aldri to.

- (47) a [[[de [¹SOver-da]_{AE}]_{FF} [[¹DE]_{AE}]_{FF} H%]_{IY}
 b *[[[de [¹SOver]_{AE}]_{FF} [[¹DA]_{AE}]_{FF} de L%]_{IY}

Med mindre talehandlingspotensialet begrenses på grunn av bruk av en påstandsmarkør som midtfelt-*da*, vil ytringer som inneholder vertskapssetningen *De sover*, to snevre FF og *da* eller *altså* i etterfeltet, føre adressaten i retning av en påstandstolkning eller en spørsmålstolkning, alt etter kontekst. Dette gjelder for (48)-(49), uten høyredisløkert pronomeren og for (50)-(51), med høyredisløkert pronomeren.

- (48) [[[¹DE]_{AE}]_{FF} [[¹SO_{ver}]_{AE}]_{FF} altså L%]_{IY}
 (49) [[[¹DE]_{AE}]_{FF} [[¹SO_{ver}]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}
 (50) [[[de [¹SO_{ver}]_{AE}]_{FF} [[¹DE]_{AE}]_{FF} altså L%]_{IY}
 (51) [[[de [¹SO_{ver}]_{AE}]_{FF} [[¹DE]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}

Uansett om de fokale betoningene kommer i verbet og subjektpronomenet, som i (48)-(49), eller i verbet og det høyredisløkerete pronomerenet, som i (50)-(51), gir bruken av to fokale frasetoner i en IY prosedural informasjon om at ytringen fungerer som kommentar til et utsagn fra adressaten; i (50)-(51) blir det mest sannsynlig enten en påminnelse til adressaten om at de det refereres til, sover, eller et forsøk på å få en forsikring om at de sover. Det samme brukspotensialet gjelder for utgavene med *altså* og utgavene med *da*.

En viktig informasjonsstrukturell forskjell mellom (50)-(51), med fokalt betont høyredisløkert pronomeren, og (48)-(49), uten høyredisløkering av subjektet *de*, er at bare den fokale betoningen av verbet i (50)-(51) tillater en tolkning av den fokale frasetonen på verbet *sover* som et utslag av polaritetsfokus. Når en fokal frasetone på et verb oppfattes som polaritetsfokus, omfatter den nye informasjonen i ytringen ikke det begrepet som verbet representerer, for dette er allerede aktivert for begge parter i samtalen. Den nye informasjonen begrenser seg til at produsenten bekrefter at den uttrykte proposisjonen er sann, eller at produsenten metarepresenterer en oppfatning som tilskrives adressaten.

Den fokale betoningen av verbet vil ikke bli oppfattet som polaritetsfokus med mindre den fokale frasetonen på verbet etterfølges av minst én AE, som i (47a) og (50)-(51), hvor det aksentuerte pronomerenet *de* er en kopi av subjektpronomenet som er plassert utenfor utsagnssetningen. Det er ingen AE etter verbet i (48)-(49), så der er verbet *sove* ytringens fokus, det bringer et nytt begrep inn i samtalen. (52) nedenfor illustrerer derimot polaritetsfokus. Om de det refereres til, sover eller er våkne, er et spørsmål

som allerede er brakt inn i samtalen. Dette besvares bekreftende i (52), hvor den fokale frasetonen på *sover* representerer polaritetsfokus på grunn av den påfølgende betonte partikkelen *da*. Bekreftelsen er den eneste nye informasjonen (mer utførlig beskrivelse finnes i Fretheim & Nilsen 1993).¹⁸

(52) (Ja.) [[de ['SO_{ver}]_{AE}]_{FF} ['da]_{AE} L%]_{IY}

Partikkelen *da* har fått en postfokal, ekstrametrisisk behandling i (52). *Da* utgjør en AE, men dette er en AE som er direkte dominert av IY, ikke av FF. Tidligere har jeg sagt at selve vendepunktet fra stigende til fallende tonebevegelse i forbindelse med siste FF i en IY, er en fonetisk basert metapresentasjon av det faktum at det går en syntaktisk grense der mellom vertskapssetning og etterfeltpartikkel, som vist i (53).

(53) [[de ['SO_{ver}]_{AE}]_{FF} da L%]_{IY}

Aksentueringen av partikkelen *da* i (52) overstyrer den prosedurale informasjonen som gjør at adressaten til (53) oppfatter den FF-eksterne partikkelen *da* som etterfeltpartikkel. Partikkelen er FF-ekstern i (52) òg, men den har ordaksent der, og bare en midtfeltpartikkel kan ha ordaksent. (53) kan ikke brukes for å besvare et ja/nei-spørsmål sånn som (52). Den fokale frasetonen i (52) vil bli tolket som polaritetsfokus, men den fokale frasetonen på verbet i (53) presenterer begrepet 'sove' som nytt i samtalen akkurat som i ytringene (48) og (49). På grunn av den betonte partikkelen *da* i (52) er det ikke vidfokusintonasjon i den ytringen, men (53) er et eksempel på vidfokusintonasjon. Dette gjør (53) til et spørsmål om bekreftelse. Intonasjonen gjør at (53) ikke kan forstås som svaret på et ja/nei-spørsmål. Tilsvarende forskjeller i informasjonsstruktur og tolkningsmuligheter får vi om *da* erstattes med det høyredislokerte pronomenet *de*, selv om talehandlingstypen spørsmål ikke er aktuell i (54)-(55). (54) uttrykker polaritetsfokus, (55) gjør det ikke.

(54) [[de ['SO_{ver}]_{AE}]_{FF} ['de]_{AE} L%]_{IY}

(55) [[de ['SO_{ver}]_{AE}]_{FF} de L%]_{IY}

(54) fungerer bra som svar på spørsmålet om de sover. (55) forteller derimot adressaten at den uttrykte proposisjonen er sann, selv om adressaten ikke

hadde sett for seg dette. Produsentens kontekst inkluderer tanken om at proposisjonen ikke er manifest for adressaten.

6 Semantikken til “altså” og “da” på ny

Jeg har vist en rekke eksempler på at *altså* indikerer at produsenten er temmelig sikker i sin sak, mens *da* er forenlig med et videre register av epistemiske holdninger til den uttrykte proposisjonen, hvor til og med direkte tvil er en mulighet. Det er en forskjell i hvordan *altså* og *da* påvirker adressatens forståelse av produsentens intensjon om å kommunisere en høyere ordens eksplikatur, og den samme forskjellen viser seg i mange helt ulike ytringstyper. Denne mangfoldigheten gjør det vanskelig å peke på en bestemt “utterance-type meaning” (se avsnitt 4.5) som skulle kunne forklare hvorfor de to partiklene ikke bidrar til relevans på samme måte.

Jeg skal nå presentere ytterligere eksempler på konstruksjonstyper som befester inntrykket av en konvensjonelt uttrykt forskjell mellom *altså* og *da* som gjelder graden av epistemisk sikkerhet. Vi tenker oss at A ringer til tannlegen sin i forbindelse med et akutt behov for tannpleie. Etter at A har presentert seg og har beskrevet situasjonen, følger replikkvekslingen mellom pasient A og tannlegeassistent B i (56):

- (56) A: Kunne jeg kanskje få en time på onsdag?
 B: Skal vi se ... Nei, dessverre. Det er ikke noe ledig da.
 A: På torsdag, da L%?
 B: Dessverre.

Det framgår tydelig at A ikke oppfatter lista {onsdag, torsdag} som uttømmende. Når verken onsdag eller torsdag er mulig, vil A rimeligvis gå videre i sitt forsøk på å få til en timeavtale. Den alternative bruken av partikkelen *altså* i (56') virker pragmatisk sett urimelig i sammenhengen, for det virker som om A framstiller lista {onsdag, torsdag} som uttømmende. A ser ut til å formidle på en indirekte måte at når det ikke blir noe av onsdag, så blir det med nødvendighet et tannlegebesøk for han på torsdag. A fastslår nærmest dette:

- (56') A: Kunne jeg kanskje få en time på onsdag?
 B: Skal vi se ... Nei, dessverre. Det er ikke noe ledig da.

A: #På torsdag, altså L%?

I den samtalen som (57) er en del av, ser derimot både *da* og *altså* ut til å gi mening, men de to etterfeltpartiklene kontekstualiserer på forskjellig måte.

- (57) A: Hvem hadde du tenkt deg som ny formann? Johan?
 B: Nei.
 A: Finn, da L%? / A': Finn, altså L%?

I motsetning til *da*, som åpner for tanker om ytterligere kandidater, legger *altså* opp til at vi danner oss en forestilling om at det i realiteten står mellom to personer, Johan og Finn. Noen tredje kandidat finnes ikke, i hvert fall ikke for A.

I (58) er partiklene *da* og *altså* lagt til et spørreordsspørsmål, en syntagmatisk kombinasjon som jeg ikke har gitt noen oppmerksomhet så langt. Det er en pragmatisk forskjell mellom de to spørreordsspørsmålene A og A'.

- (58) A: Kunne jeg kanskje få en time på onsdag?
 B: Skal vi se ... Nei, dessverre. Det er ikke noe ledig da.
 A: Når kunne jeg få en time, da? / A': #Når kunne jeg få en time, altså?

I motsetning til utgaven med *da* i etterfeltet antyder alternativet med *altså* at B allerede har antydnet en ledig dato. Preteritumsformen av modalverbet *kunne* har en konjunktivisk funksjon når partikkelen er *da*, akkurat som i innledningsspørsmålet til A, men man får følelsen av at verbformen *kunne* brukes indikativt med referanse til innholdet av en tidligere replikk når partikkelen er *altså*, slik at betydningen blir den samme som om spørsmålet hadde vært *Når kan jeg få en time, sa du?*

Jeg har vist at de samme systematiske forskjellene i de pragmatiske implikasjonene av motsetningen mellom *da* og *altså* gjenfinnes i den ene konstruksjonstypen etter den andre og med varierende intonasjonsstrukturer. Dette tyder på at det virkelig dreier seg om en semantisk forskjell på det leksikalske planet snarere enn en forskjell som gjelder for en bestemt ytringstype eller konstruksjonstype. Jakten på en bestemt "utterance-type meaning" som skiller *altså*-ytringene fra *da*-ytringene, ser ikke ut til å være rett strategi.

Hva er egentlig forskjellen mellom å postulere en semantisk distinksjon av prosedural art knyttet til selve partiklene *da* og *altså*, og en semantisk

distinksjon knyttet til en bestemt grammatisk konstruksjon eller ytringstype, hvor samspillet mellom ulike språklige virkemidler gir en synergi-effekt som ikke er kontekstavhengig, men konvensjonell? I avsnitt 4.5. nevnte jeg norske spørresetninger med negativ polaritet i forbindelse med Levinsons “utterance-type meaning”, men en positiv holdning til p forbundet med en gitt negativ spørresetning som uttrykker det kontradiktoriske motstykket $\sim p$, er fremdeles i noen grad kontekstavhengig selv om den er kognitivt lett tilgjengelig. Det finnes sannsynligvis bedre eksempler på at en indirekte kommunisert holdning til en uttrykt proposisjon skyldes en spesiell syntaktisk konstruksjon hvor forskjellige samarbeidende elementer gir en synergi-effekt. En mer overbevisende kandidat er negative utsagnssetninger med et 2. persons subjekt og adverbet *tilfeldigvis* i posisjonen etter *ikke*, her illustrert ved (59).

(59) Du har ikke tilfeldigvis sett Liv?

Vi kan sløyfe *tilfeldigvis* i (59) og likevel få tydeliggjort at talehandlingen ikke er en påstand, men et spørsmål. Men i en passende kontekst kan en ytring av (59) uten *tilfeldigvis* tolkes som en påstand om at adressaten ikke har sett Liv. Kombinasjonen *ikke tilfeldigvis* er derimot bare forenlig med talehandlingen spørsmål. Interessant nok forsvinner synergi-effekten dersom vi erstatter utsagnssetningen i (59) med en spørresetning, men beholder subjektet og sekvensen *ikke tilfeldigvis*. (60) er en forvirrende setningsform fordi den avviker fra den konvensjonaliserte måten å stille spørsmål på som (59) illustrerer.

(60) ?Har du ikke tilfeldigvis sett Liv?

Spørresetningen i (61) nedenfor er derimot velformet og en struktur som det er lett å se de pragmatiske konsekvensene av. En ytring av (61) er ikke bare et spørsmål, den uttrykker blant annet en forventning om et svar som bekrefter at Liv var bortreist. Etterhengt *da*, i (62), er forenlig med en slik bekreftelse såfremt grensetonen på partikkelen er H%, men *altså* i (63) fungerer dårlig når vertskapssetningen er den samme som i (61).

(61) Var ikke Liv tilfeldigvis bortreist?

(62) Var ikke Liv tilfeldigvis bortreist, da?

(63) ?Var ikke Liv tilfeldigvis bortreist, altså?

Altså på tampen av (63) bidrar til å forvirre snarere enn oppklare. Dette tyder på at vi har å gjøre med en forskjell på det leksikalske planet, en forskjell i de to partiklens prosedurale semantikk. *Tilfeldigvis* gir ingen sannhetsbetingelse, men i samarbeid med bestemte strukturelle trekk bidrar ordet til å gjøre en høyere ordens eksplikatur lett tilgjengelig for adressaten. Denne motsies av *altså* i (63), for *altså* tyder på tilslutning til den uttrykte proposisjonen med negativt fortegn.

Min konklusjon blir at den prosedurale semantikken til partikkelen *altså* bør utvides med en tilføyelse om at produsenten er sikker på at proposisjonen er sann, enten fordi hun selv er sikker og ønsker å kommunisere dette, eller fordi hun er sikker på at adressaten har det rette svaret. Denne konklusjonen samsvarer med et utsagn fra Fretheim (under utgivelse a: 252): “[...] *altså* encodes the information that the speaker has strong evidence for the truth of the proposition expressed.”

7 Oppsummering

Distribusjonsmønstrene og bruksbetingelsene for partiklene *altså* og *da* omfatter mye mer enn hva jeg har dekket i denne artikkelen. For eksempel har jeg ikke brydd meg med *altså* som innledende partikkel (*Altså, jeg kan godt trekke meg*) eller den bruken av etterhengt *altså* som av og til gjengis som *æsse* i skriftlig form. Mitt utvalg av data er begrenset til hva jeg personlig betrakter som teoretisk interessante fenomen, data jeg mener fortjener en grundig analyse innenfor rammen av en kognisjonsorientert pragmatisk teori, relevansteorien i mitt tilfelle. Forskere med andre personlige preferanser ville ha valgt annerledes.

Jeg har postulert en prosedural leksikalsk betydning – (14) i seksjon 3 – som jeg mener fungerer både for *da* og *altså*. Den forteller at produsenten ber adressaten foreta en vurdering av om ytringen skaper en kontekst der den uttrykte proposisjonen blir gjensidig manifest for produsent og adressat, og å forholde seg til resultatet av en slik vurdering i den pragmatiske bearbeidelsen av ytringen. Produsenten kan da få et svar som får henne til å justere sin kognitive omgivelse. Alternativt kan produsenten gi informasjon som får adressaten til å justere sin kognitive omgivelse og inkorporere den uttrykte proposisjonen i sin kunnskapsbase.

I kombinasjon med et intonasjonsforløp som består av to FF, kan *da* i etterfeltet antyde at produsenten har innsett at de to som samtaler, har for-

skjellige oppfatninger om sannhetsverdien til den uttrykte proposisjonen, og at en hensikt med ytringen er å få adressaten til å vurdere om det virker rimelig å slutte seg til produsentens syn på saken, eller om det tvert imot er rimeligst å opprettholde den gamle oppfatningen og synliggjøre en uenighet med produsenten.

Det har vært et viktig poeng for meg å vise at den prosedurale informasjonen som skyldes selve partikkelen som leksikalsk enhet, ikke kan settes lik den totale mengden av prosedural informasjon som en ytring med en av disse partiklene i, tilbyr adressaten. Adressaten kan aldri bestemme innholdet av en ytring uten å trekke veksler på slutninger foretatt i en kontekst, både rent utenomspråklige slutninger og kontekstskapende slutninger som skyldes prosedural informasjon. Forskjellige språklige innslag interagerer med *da* og *altså* for å skape et språklig produkt som inneholder ulike former for prosedural betydning. Dette gjelder plasseringen av partikkelen i midtfelt eller i etterfelt, setningstypen (modus), positiv mot negativ polaritet, produsentens intonasjonsstruktur og valget av ytringsfinal grensetone (H% eller L%), i tillegg til bidrag fra eventuelle sameksisterende partikler. Mye prosedural informasjon som skyldes språkkodens virkemidler, går ut på å tydeliggjøre kontekst (kontekstuelle premisser) som må aktiveres for at ytringen skal bli relevant for adressaten.

Det faktum at *da* i midtfeltet utelukker talehandlingskategorien spørsmål om bekreftelse og derfor fungerer annerledes enn *altså* i midtfeltet og annerledes enn *da* i etterfeltet, synliggjør et problem som min analyse ikke løser på en helt tilfredsstillende måte. Ettersom det er mulig å identifisere den samme forskjellen i proseduralt innhold mellom *da* og *altså* i en mengde forskjellige konstruksjonstyper, valgte jeg å slå fast i avsnitt 6 at *altså* koder en høy grad av epistemisk sikkerhet. Dette inngår i den leksikalske definisjonen av partikkelen. *Da* tillater derimot betydelige variasjoner i produsentens grad av tro på at den uttrykte proposisjonen er sann, men bare så lenge partikkelen står i etterfeltet. *Da* som midtfeltpartikkel formidler produsentens overbevisning om at den uttrykte proposisjonen er sann. Det er bare *da* i etterfeltet som er forenlig med tvil. Jeg har avvist tanken om at *da* som midtfeltpartikkel er en annen leksikalsk enhet enn *da* som etterfeltpartikkel, med henvisning til at forskjellen i syntaktisk posisjon er betydningsfull i seg selv, og at det generelt viser seg at partikler i etterfeltet lettere assosieres med talehandlingskategorien spørsmål enn partikler i midtfeltet. Dette forklarer likevel ikke hvorfor det ikke er noen vesentlig forskjell i funksjon mellom *altså* i midtfelt og *altså* i etterfelt, men

en betydelig forskjell mellom *da* i midtfelt og *da* i etterfelt.

Jeg vil ikke avvise totalt en analyse av midtfelt-*da* som en annen leksikalsk enhet enn etterfelt-*da*, men på det nåværende stadium har jeg valgt å legge betydelig vekt på at syntaktisk posisjon gir prosedural informasjon ut over det som ligger fast i den prosedurale semantikken til partikkelen *da* slik denne er formulert i avsnitt 3. Dessuten er sekvensen *da vel* i midtfeltet forenlig med at produsenten ber om et svar fra adressaten, som nevnt i avsnitt 4.1, selv om *da* i *da vel* fremdeles signaliserer at produsenten er nokså sikker i sin sak. Hvis semantikken til *da* i midtfeltet virkelig begrenser talehandlingstypen til konstatering av et faktum, da forventer vi at *da* og *vel* ikke skal kunne kombineres motsigelsesfritt i midtfeltet, men partikkelen *vel* i den harmoniske midtfeltsekvensen *da vel* vrir tolkningen i retning av at produsenten stiller et spørsmål, nøyaktig som når *da* og *vel* opptrer sammen i etterfeltet. Lenger kommer jeg ikke når det gjelder spørsmålet om vi trenger å postulere ett eget leksem for midtfelt-*da*.¹⁹

Noter

1. Den som fungerer som “speaker”, vil jeg konsekvent omtale som produsenten heretter, og den som innehar rollen som “hearer”, kaller jeg adressaten.
2. Begrepet etterfelt må ikke blandes sammen med det som den danske grammatikeren Erik Hansen, som gjorde mye for å spre kunnskap om Diderichsens feltanalyse, kalte slutfeltet (Hansen 1973), som tilsvarer Diderichsens litt merkelige term “innholdsfelt” i tredelingen fundament – neksusfelt – innholdsfelt.
3. Notasjonen ?/ blir brukt for å markere at utsagnssetningen kan benyttes som spørsmål eller som påstand.
4. Denne bruken av all-kvantor gjenfinner vi i *alene* sammenlignet med *ene* (kvantor pluss tallordet; jf. *ene* og *alene*). Det er det samme forholdet som mellom *allikevel* og *likevel*, som vi riktignok neppe oppfatter som en mer emfatisk og en mindre emfatisk form av dette kessessive adverbiale konnektivet i dag.
5. Ytringer med *da* eller *altså* i etterfeltet inneholder riktignok vel så ofte et spørsmål til adressaten som en påstand som kan gi adressaten en positiv kognitiv effekt. Om produsentens egen forventning om relevans da blir tilfredsstilt, vil vise seg først når adressaten i neste omgang besvarer spørsmålet og spørsmålsstilleren i sin tur inntar rollen som adressat.
6. Mens språkbrukere har et bevisst forhold til ord og uttrykks konseptuelle semantikk, er det ifølge relevanteoretikerne ingen grunn til å anta at den prosedurale semantikken til språklige uttrykk av typen etterfeltpartikler er noe folk flest har kunnskap om på samme måte som de kjenner til den leksikalske betydningen av ord som tilhører en åpen ordklasse, og som finnes som oppslagsord med ledsagende definisjon i ei ordbok (Wilson & Sperber 1993). Dette at betydningen av uttrykk med en prosedural semantikk antas å være utilgjengelig for vanlige språkbrukeres introspeksjon, er noe av det som fascinerer meg når det gjelder studiet av funksjonen til ikke-sannhetsfunksjonelle partikler.

7. Hvordan kan vanlige språkbrukere nyttiggjøre seg en beskjed om å forestille seg at proposisjonen er gjensidig manifest? Det er ikke noe problem at dette er en teknisk term som svært få av oss har noe forhold til, akkurat som det er helt greit at vanlige språkbrukere behersker en syntaktisk kode uten å ha peiling på syntaktisk teori. Et av de konkrete, praktiske gjøremålene til adressaten vil være å avgjøre i hvilken grad det finnes grunn til å tro at produsenten holder proposisjonen for å være sann.
8. Termen “midtfelt” er ikke den mest presise når det gjelder plassering av partikler eller andre setningsadverb i leddsetninger. Plassering til venstre for det grammatiske subjektet, som i *Når altså absolutt alt går vår vei, ..., Hvis faktisk ikke denne heller kan brukes, ...*, er ikke den mest typiske midtfeltposisjonen. Den innbyrdes plasseringen av subjekt og setningsadverb er følsom overfor skillet mellom pronominalt og ikke-pronominalt subjekt: *Når det altså går vår vei, ..., Hvis den faktisk ikke kan brukes, ...*.
9. En anonym konsulent syntes ikke at (31c) har en akseptabel form. Jeg tror en slik dom skyldes en preskriptiv vurdering. Kanskje har enkelte lettere for å akseptere (31c) dersom den intenderte konteksten gjøres litt mer eksplisitt, som i *Hvis han da mot formodning har råd til å koste på seg nye sko, så kommer han uansett ikke til å kjøpe sånne sko som du har*. I likhet med (31a) og (31b) stiller produsenten av (31c) et spørsmål ved om mannen i det hele tatt har råd til å gå til innkjøp av sko nå, og påpeker at dersom det likevel skjer, så vil det ikke bli sko av det slaget som adressaten bruker.
10. Ordaksent, det vil si aksent 1 vs. aksent 2, markeres som henholdsvis ¹ og ² foran den aksentuerte ordformen. De ytringsinitiale stavelsene *det gikk* i (34a) og *at det gikk* i (34b) utgjør en trykklett opptakt før første AE.
11. Hos Aristoteles var *rhēma* et logisk predikat, i motsetning til *onoma*, et navn. Til sammen dannet disse logiske komponentene *logos*, en proposisjon. Begrepene *tema* (engelsk ‘theme’) og *rema* (engelsk ‘rheme’) er sentrale i den intonasjonsmodellen som gjerne går under navnet Trondheimsmodellen, som ble utviklet av Nilsen og Fretheim på slutten av åttitallet og begynnelsen av nittitallet (se litteraturlisten).
12. Når jeg sier at *da* i (37) er ekstrametrisk, er det et strengt fonologisk grunnlag for dette. Etter det maksimale grunntonepunktet som betegner fokal frasetone i stavelsen *brant*, faller tonen til et grunntonenivå som er lavt nok til å bli oppfattet som lav grensetone (L%), men partikkelen *da* har ikke den kvantiteten som kreves av en trykksterk og aksentuert stavelse. *Da* utgjør derfor ingen AE i (37), men er ekstrametrisk. Det pragmatiske poenget er at den hørbare overgangen fra det høyeste grunntonepunktet i stavelsen *brant* til den fallende tonen gjennom partikkelen *da* oppfattes som en prosodisk grense, og denne grensen tolkes som et lydlig signal om at det befinner seg en annen grense der som får betydning for tolkningen av ytringen, nemlig den syntaktiske grensen mellom utsagnssetningen i (37) og partikkelen i etterfeltet. Ytringer og deler av ytringer “can be used to represent something they resemble” (Sperber & Wilson 1986/1995: 227), og en ekstrametrisk partikkel på slutten av en ytring er plassert utenfor FF på en måte som påminner om hvordan en partikkel i etterfeltet er plassert utenfor sin vertskapssetning. Prosodien etteraper syntaksen.
13. Takk til Wim van Dommelen for grunntonebildene.
14. En valgfri østlandsk aksentskifteregulering utløst av et trykklett *ikke* (eller *'ke*) erstatter underliggende ordaksent 1 med ordaksent 2 hvis det forekommer en fokal frasetone et annet sted i IY enn der hvor verbet befinner seg. Den pragmatiske konsekvensen av denne regelen er at produsentens kommuniserte skepsis overfor proposisjonen i

- ytringen blir tydeligere uttrykt (se Fretheim 2012b). Østlandsk aksentskifte ville ha vært naturlig i (41') a og c, men ikke i (41'b), hvor kombinasjonen av vidfokusintonasjon og *da*-L% gir inntrykk av at produsenten er klar til å akseptere den negative proposisjonen dersom adressaten bekrefter at den er sann. Aksentskifte fra [¹var-det-ikke]_{AE} til [²var-det-ikke]_{AE} i første AE i (41'b) ville ha gitt adressaten motstridende prosedural informasjon om produsentens høyere-ordens eksplikatur og ville derfor ha redusert ytringens relevans.
15. *Da*-H% ville ha skurret fælt etter en intonasjonsfrasering med to FF, som i (41'c). *Da*-L% blir eneste mulighet. Jeg har tanker om hva det beror på, men kan ikke tillate meg å utdype dette forholdet her.
 16. Husk at definisjonen i (14) i seksjon 3 er formet som en beskjed om å sjekke om det er grunn til å betrakte proposisjonen som gjensidig manifest, ikke en beskjed om å anse den som gjensidig manifest.
 17. Det bør nevnes her at den reduserte formen 'a også finnes etter imperativer. Der har den neppe noen retorisk verdi ut over det rent stilistiske og bør neppe betraktes som noe annet enn en fri allomorf av partikkelen *da*.
 18. Ikke tenk på *da* som tidsadverb i (52).
 19. Takk for innspill fra to anonyme konsulenter for NLT og for nyttige synspunkter fra Margje Post. Takk også til Randi Alice Nilsen for korrekturlesing på et seint stadium i skriveprosessen. Ikke minst takk til redaktørene av dette nummeret av NLT, Ingrid Lossius Falkum og Georg Kjøll. En særlig takk til Georg for både kyndig og grundig redaksjonelt arbeid.

Litteraturliste

- Abrahamsen, Jardar Eggesbø 2003: *Ein vestnorsk intonasjonsfonologi*. Doktoravhandling, NTNU.
- Andersen, Gisle & Thorstein Fretheim (red.) 2000: *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Austin, J. L. 1962: *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Blakemore, Diane 1987: *Semantic Constraints on Relevance*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane 2002: *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blass, Regina 2000: Particles, Propositional Attitude and Mutual Manifestness. Andersen, Gisle & Thorstein Fretheim (red.): *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 39–52.
- Carston, Robyn 2002: *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell.

- Clark, Billy 2013: *Relevance Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diderichsen, Paul 1946: *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Dommelen, Wim A. van, Thorstein Fretheim & Randi Alice Nilsen 1998: The Perception of Boundary Tone in East Norwegian. Werner, Stefan (red.): *Nordic Prosody: Proceedings of the VIIIth Conference, Joensuu 1996*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 76–86.
- Dommelen, Wim A. van & Thorstein Fretheim 2013: Intonational Cues to the Identification of Propositional Form and Speech-Act Type in Norwegian. Asu, Eva Liina & Pärtel Lippus (red.): *Nordic Prosody: Proceedings of the XIth Conference, Tartu 2012*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 401–410.
- Donnellan, Keith 1966: Reference and Definite Descriptions. *Philosophical Review* 77, 281–304.
- Escandell-Vidal, Victoria, Manuel Leonetti & Aoife Ahern (red.) 2011: *Procedural Meaning: Problems and Perspectives*. Bingley, UK: Emerald Group Publishing.
- Fretheim, Thorstein 1981a: ‘Ego’-dempere og ‘alter’-dempere. *Maal og Minne*, 86–100.
- Fretheim, Thorstein 1981b: Intonational Phrasing in Norwegian. *Nordic Journal of Linguistics* 4, 111–137.
- Fretheim, Thorstein 1982: Norwegian Intonation Patterns in Discourse Perspective: Is There a ‘Neutral’ Intonation? Fretheim, Thorstein & Lars Hellan (red.): *Papers from the Sixth Scandinavian Conference of Linguistics*. Trondheim: Tapir, 193–204.
- Fretheim, Thorstein 1983: Norwegian *ja, jo, nei* as Tags. Jahr, Ernst Håkon & Ove Lorentz (red.): *Prosodi/Prosody*. Oslo: Novus, 399–417.
- Fretheim, Thorstein 1987: Pragmatics and Intonation. Verschueren, Jef & Marcella Bertuccelli-Papi (red.): *The Pragmatic Perspective*. Amsterdam & New York: John Benjamins Publishing Company, 395–420.
- Fretheim, Thorstein 1991a: Formal and Functional Differences between S-internal and S-External Modal Particles in Norwegian. *Multilingua* 10, 175–200.
- Fretheim, Thorstein 1991b: Intonational Phrases and Syntactic Focus Domains. Verschueren, Jef (red.): *Levels of Linguistic Adaptation*. Ams-

- terdam & New York: John Benjamins Publishing Company, 81–112.
- Fretheim, Thorstein 1992: Themehood, Rhemehood and Norwegian Focus Structure. *Folia Linguistica* XXVI, 111–150.
- Fretheim, Thorstein 1993: The Norwegian ‘Boundary Tone Agreement’ Condition. Canakis, Costas P., Grace P. Chan & Jeannette Marshall Denton (red.): *CLS 28 – Papers from the 28th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society 1992*, 159–170.
- Fretheim, Thorstein 1998a: Intonation and Procedural Encoding of Attributed Thoughts: The Case of Norwegian Negative Interrogatives. Rouchota, Villy & Andreas H. Jucker (red.): *Current Issues in Relevance Theory*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 205–236.
- Fretheim, Thorstein 1998b: Intonation: Pragmatics. Mey, Jacob L. (red.): *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Amsterdam: Elsevier, 404–407.
- Fretheim, Thorstein 1999: “Det er bare det at ...”. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 17, 155–170.
- Fretheim, Thorstein 2000a: Constraining Explicit and Implicit Content by Means of a Norwegian Scalar Particle. *Nordic Journal of Linguistics* 23(2), 115–162.
- Fretheim, Thorstein 2000b: Procedural Encoding of Propositional Attitude in Norwegian Conditional Clauses. Andersen, Gisle & Thorstein Fretheim (red.): *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 53–84.
- Fretheim, Thorstein 2001: The Interaction of Right-Dislocated Pronominals and Intonational Phrasing in Norwegian. Dommelen, Wim A. van & Thorstein Fretheim (red.): *Nordic Prosody: Proceedings from the VIIIth Conference*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 61–76.
- Fretheim, Thorstein 2002: Intonation as a Constraint on Inferential Processing. Bel, Bernard & Isabel Marlien (red.): *Speech Prosody 2002*. Aix-en-Provence: Speech Lab Archives, 59–64.
- Fretheim, Thorstein 2006: English *then* and Norwegian *da/så* Compared: A Relevance-Theoretic Account. *Nordic Journal of Linguistics* 29, 45–93.
- Fretheim, Thorstein 2007: ‘Switch-Polarity’ Anaphora in English and Norwegian. Hedberg, Nancy & Ron Zacharski (red.): *The Grammar–Pragmatics Interface: Essays in Honor of Jeanette K. Gundel*. Amsterdam & New York: John Benjamins Publishing Company, 217–244.
- Fretheim, Thorstein 2010a: The Metarepresentational Use of Main Clause Phenomena in Embedded Clauses. *Linguistics* 48, 301–324.

- Fretheim, Thorstein 2010b: Anaphoric and Non-Anaphoric Uses of the Norwegian Adverb *først* ('first'): A Pragmatic Analysis Based on a Univocal Lexical Meaning. Götzsche, Hans (red.): *Memory, Mind and Language*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 163–178.
- Fretheim, Thorstein 2010c: Indefinite *such* and Definite *these/those* in Source Texts and Target Texts. Wałaszewska, Ewa, Marta Kisielewska-Krysiuk & Agnieszka Piskorska (red.): *In the Mind and across Minds: A Relevance-Theoretic Perspective on Communication and Translation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 246–267.
- Fretheim, Thorstein 2010d: Demonstratives and Reference to Individuated Objects vs. Reference to Properties of Objects. Németh, T. Enikő & Károly Bibok (red.): *The Role of Data at the Semantics-Pragmatics Interface*. Berlin & New York: De Gruyter Mouton, 95–121.
- Fretheim, Thorstein 2011a: Description as Indication: The Use of Conceptual Meaning for a Procedural Purpose. Escandell-Vidal, Victoria, Manuel Leonetti & Aoife Ahern (red.): *Procedural Meaning: Problems and Perspectives*. Bingley, UK: Emerald Group Publishing, 131–156.
- Fretheim, Thorstein 2011b: Hva slags semantisk rolle spiller den beskrivende delen av en nominalfrase? *Norsk Filosofisk Tidsskrift* 46(1), 34–48.
- Fretheim, Thorstein 2012a: Relevance Theory and Direct Reference Philosophy: A Suitable Match? Wałaszewska, Ewa & Agnieszka Piskorska (red.): *Relevance Theory: More than Understanding*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 331–352.
- Fretheim, Thorstein 2012b: Norwegian Accent Shift Triggered by the Negation Marker *ikke*: Is a Unitary Semantic Account Possible? Harris, Stephen J., Michael Moynihan & Sherrill Harbison (red.): *Vox Germanica: Essays in Germanic Languages and Literature in Honor of James E. Cathey*. Tempe, Arizona: ACMRS, 23–48.
- Fretheim, Thorstein 2013a: “Her om dagen” – om *her* som modifierende element ved tidsangivelse. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 31, 17–44.
- Fretheim, Thorstein under utgivelse a: A Relevance-Theoretic Perspective on the Norwegian Utterance-final Particles *da* and *altså* Compared to their English Counterpart *then*. Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Utterance-final Particles*. Berlin & New York: De Gruyter Mouton, 249–284.

- Fretheim, Thorstein under utgivelse b: The Speaker's Derivational Intention. Cruz, Manuel Padilla (red.): *Relevance Theory: Recent Developments, Current Challenges and Future Directions*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fretheim, Thorstein & Nana Aba Appiah Amfo 2008: Reference, Determiners and Descriptive Content. Müller, Henrik Høeg & Alex Klinge (red.): *Essays on Nominal Determination*. Amsterdam & New York: John Benjamins Publishing Company, 337–364.
- Fretheim, Thorstein, Nana Aba Appiah Amfo & Ildikó Vaskó 2011: Token-reflexive, Anaphoric and Deictic Functions of 'here'. *Nordic Journal of Linguistics* 34, 239–294.
- Fretheim, Thorstein, Stella Boateng & Ildikó Vaskó 2002: *Then* – Adverbial Pro-form or Inference Particle? A Comparative Study of English, Ewe, Hungarian, and Norwegian. Jaszczolt, K.M. & Ken Turner (red.): *Meaning Through Language Contrast Vol. 2*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 51–74.
- Fretheim, Thorstein & Wim A. van Dommelen 2012: A Pragmatic Perspective on the Phonological Values of Utterance-final Boundary Tones in East Norwegian. *The Linguistic Review* 29, 663–677.
- Fretheim, Thorstein & Randi Alice Nilsen 1993: The Norwegian broad-focus avoidance strategy. Granström, Björn & Lennart Nord (red.): *Nordic Prosody VI: Papers from a symposium*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 49–64.
- Grice, H. Paul 1989: *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gundel, Jeanette K., Nancy Hedberg & Ron Zacharski 1993: Cognitive Status and the Form of Referring Expressions in Discourse. *Language* 69, 274–307.
- Gundel, Jeanette K. & Thorstein Fretheim 2004: Topic and Focus. Horn, Laurence R. & Gregory Ward (red.): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 175–196.
- Hansen, Erik 1973: *Sprogiagttagelse*. 8. Opplag. København: Gjellerup.
- Hopper, Paul J. & Elizabeth C. Traugott 2003: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horn, Laurence R. & Gregory Ward 2004 (red.): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- Höhle, Tilman 1992: Über Verum-Fokus im Deutschen. Jacobs, Joachim (red.): *Informationsstruktur und Grammatik*. Opladen: Westdeutscher

- Verlag, 112–141.
- Kristoffersen, Gjert 2000: *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Levinson, Stephen C. 1995: Three Levels of Meaning. Palmer, Frank (red.): *Grammar and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press, 90–115.
- Nilsen, Randi Alice 1992: *Intonasjon i interaksjon: Sentrale spørsmål i norsk intonologi*. Doktoravhandling, Universitetet i Trondheim.
- Nølke, Henning, Kjersti Fløttum & Coco Norén 2004: *ScaPoLine: La Théorie Scandinave de la Polyphonie Linguistique*. Paris: Kimé.
- Silverman, Kim, Mary Beckman, John Pitrelli, Mari Ostendorf, Colin Wightman, Patti Price, Janet Pierrehumbert & Julia Hirschberg 1992: ToBI: A Standard for Labeling English Prosody. *Proceedings of the 1992 International Conference on Spoken Language Processing*. Banff, Alberta, Canada, 867–870.
- Sperber, Dan (red.) 2000: *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson 1986/1995: *Relevance: Communication and Cognition*. 2. utgave 1995 med et utførlig Postface. Oxford: Blackwell.
- Traugott, Elizabeth C. & Richard B. Dasher 2005: *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wałaszewska, Ewa & Agnieszka Piskorska 2012 (red.): *Relevance Theory: More than Understanding*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Wilson, Deirdre 2011: The Conceptual-Procedural Distinction: Past, Present and Future. Escandell-Vidal, Victoria, Manuel Leonetti & Aoife Ahern (red.): *Procedural Meaning: Problems and Perspectives*. Bingley, UK: Emerald Group Publishing, 3–32.
- Wilson, Deirdre 2012: Modality and the Conceptual-Procedural Distinction. Wałaszewska, Ewa & Agnieszka Piskorska (red.): *Relevance Theory: More than Understanding*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 23–44.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber 1988: Mood and the Analysis of Non-Declarative Sentences. Dancy, Jonathan, J.M.E. Moravcsik & C.C.W. Taylor (red.): *Human Agency: Language, Duty and Value*. Stanford, CA: Stanford University Press, 77–101.

Wilson, Deirdre & Dan Sperber 1993: Linguistic Form and Relevance. *Lingua* 90, 1–25.

Wilson, Deirdre & Dan Sperber 2004: Relevance Theory. Horn, Laurence R. & Gregory Ward (red.): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 607–632.

APPENDIKS

Søk i det nordiske dialektkorpuset og NoTa-korpuset, som Janne Bondi Johannessen ved Tekstlaboratoriet, UiO overbeviste meg om at jeg burde foreta, gir empirisk støtte til noen av de generaliseringene om *da* og *altså* som jeg har presentert. Jeg bruker dette appendikset med talespråklige belegg for å illustrere noen av de sentrale trekkene ved samspillet mellom partikkel og intonasjon, for eksempel vekslingen mellom det som skjer innenfor aksentenheter og fokusfraser, og det som skjer utenfor disse konstituentene (i ekstrametriske posisjon).

I eksempel (i) kommenterer en ung mann fra Oslo en humoristisk uttalelse fra en norsk strutseoppdretter om at folks matvaner burde inkludere et strutsegg til frokost. Utsagnet dempes noe av partikkelen *vel* i midtfeltet og *kanskje* i etterfeltet, men det er ingen tvil om at den proposisjonen som mannen ber samtalepartneren bekrefte, er gjensidig manifest. Selv om (i) ikke er noe vanlig informasjonssøkende spørsmål, er det naturlig å tolke det som et spørsmål om bekreftelse, ikke minst fordi man ser tydelig i videoen at produsenten lener seg forover mot samtalepartneren og søker blikk-kontakt:

(i) [[det [¹holder-vel-med]_{AE} [¹ETT-egg]_{AE}]_{FF} da kanskje L%]_{IY}

(NoTa 102)

(ii) er et utsnitt av en samtale mellom to eldre mennesker fra Trysil, en mann og en kvinne. Han har snakket om en innsjø som er et flott fiskevann, hun sier at hun aldri har fisket der, og han bruker så replikken i (ii) for å stadfeste at han har et svært positivt forhold til den plassen, og antyde at hun har gått glipp av noe ettersom hun ikke har noe forhold til den som fiskevann. Det som subjektet *det* står for, er tema, predikatfrasens innhold er rema. Etterfelt-*altså* avslutter her en ytring som fungerer som påstand, ikke spørsmål om bekreftelse:

(ii) [[men [¹DET-er]_{AE}]_{FF} [[²veldig]_{AE} [²ARTig]_{AE}]_{FF} altså L%]_{IY}

(trysil__03gm)

I (iii) knytter utsagnet fra en eldre mann fra Jevnaker seg til tidligere utsagn om at det er vanskelig for han å høre klare forskjeller i lokalmiljøet hans på hvordan folk prater. H% fungerer som kontinuitetsmarkør. Han beholder ordet etter dette utsagnet:

(iii) [[jæ [1'er]_{AE} forresten itte no'n [2'språkmann]_{AE} [1'HELLer-altså]_{AE}]_{FF} H%]_{IY}
 (jevnaker__03gm)

I sekvensen (iv)-(v) uttaler en ammende ung mor fra Bjugn seg om forskjellen mellom å bo i Trondheim, som hun har prøvd, og å bo heime i Bjugn. Man hører lett den ekstrapetriske behandlingen av setningsledd etter en fokal topp – *her* i (iv) og *i by'n* i (v) – som er typisk for trøndersk talemål. (iv) er en dobbel-FF-intonasjon som uttrykker produsentens innrømmelse:

(iv) [[det [1'E-jo]_{AE}]_{FF} [[2'ROlier]_{AE}]_{FF} her da L%]_{IY}
 (v) [[at du d' blir jo [2'veldig]_{AE} my [1'STRESS-i]_{AE}]_{FF} by'n da L%]_{IY}
 (bjugn__16uk)

Den eldre kvinnen fra Ål som er ansvarlig for (vi), har snakket om hvor fint det er å ha nok å foreta seg. Hun bruker den fokale frasetonen på adjektivet *doven* for å uttrykke rema og en ny fokal frasetone på *hele sunnda'n* for å uttrykke ytringens tema:

(vi) [[men e va [2'DOven]_{AE}]_{FF} [[2'hele]_{AE} [1'SUNNda'n]_{AE}]_{FF} då L%]_{IY}
 (aal__04gk)

Det er relativt få forekomster av informasjonssøkende spørsmål med etterhengt partikkel *da* eller *altså* i korpusene fra Tekstlaboratoriet ved UiO. Eksempelet i (i) var spesielt på grunn av spørsmålets ironiske karakter. (vii) er et mer normalt spørsmål om bekreftelse fra NoTa-korpuset. Vertskapssetningen er en spørresetning, den terminale grensetonen er H%, og partikkelen er 'a uten konsonant. Det foreligger dermed tre prosedurale indikatorer som peker i samme lei. Til sammen formidler de en utpreget skeptisk holdning til den proposisjonen som spørresetningen uttrykker. Samtalen er mellom to unge menn. Adressaten har først uttalt at han kunne tenke seg å studere medisin, og dette utløser ytringen (vii).

(vii) [[har du karak[¹TER-ti-det-'a]_{AE}]_{FF} H%]_{IY}

(NoTa 016)

Summary

This paper explores the functional similarities and differences between two Norwegian pragmatic particles, *da*, which is the result of grammaticalization of an anaphoric indexical meaning ‘then’, and *altså*, which originates as a non-truth-conditional consequence connective. Due attention is given to these particles’ interaction at the semantics-pragmatics interface with a wide variety of non-lexical indicators of procedural information about the speaker’s intention, such as the particles’ syntactic position in a sentence, the sentence type (declarative, interrogative or imperative), positive vs. negative polarity, and the intonation structure imposed on the utterance. The theoretical framework is Relevance Theory; central theoretical concepts are procedural semantics, mutual manifestness, metarepresentation, and higher-level explicature.

Thorstein Fretheim
 Institutt for Språk og Litteratur
 NTNU
 7491 Trondheim
 thorstein.fretheim@ntnu.no